

Pécsi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Szekeres Diána

Igazságügyi szolgáltatások
egyres alternatívái alapjogi megközelítésben

doktori értekezés tézisei

Kézirat lezárva: 2013. április 21.

Témavezető:
Dr. habil. Chronowski Nóra egyetemi docens

Pécs 2013

I. A kitűzött kutatási feladat

Az értekezés alapjául szolgáló kutatás tárgya az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés és az alternatív vitarendezési mechanizmusok intézményi aspektusainak, illetve empirikus megközelítésének feltárása alkotmányjogi és jogszociológiai szempontok szerint, Magyarországon és Hollandiában. A „joghoz jutás” tágabb koncepciójából az igazságügyi szolgáltatásokhoz való hozzájutást emeltem ki, amelynek területén különböző intézményeket – Magyarországon az áldozatsegítést, a jogi segítségnyújtást, a büntető mediációt; Hollandiában a legal aid-et, a mediációt és a migránsokra vonatkozó jogi segítség biztosítását – mutattam be. A holland legal aid rendszert modell értékűnek tekintem, amely számtalan kapcsolódási pontot mutat a magyar megoldásokkal, és azokhoz továbbfejlesztési irányt jelenthet.

A témaválasztást eredetileg az Igazságügyi Hivatalban végzett munkám inspirálta, amelynek során tapasztaltam, hogy a jogkeresők esetenként rendkívül kevés információval rendelkeznek a jogérvényesítés, vitarendezés alapjogi vetületeiről, intézményi háttéréről. Ezért úgy véltem, a joghoz jutás mibenlétét, alapjogi tartalmát és intézményi kereteit érdemes átfogó vizsgálat tárgyává tenni, figyelemmel a problematika jogfilozófiai vonatkozásaira is.

A jog a modern társadalmak működésében jelentős szerepet tölt be, az egyén életében a jogi szempontrendszer, a jogi előírások és a jogi garanciák egyre inkább különös jelentőséget nyernek. Dolgozatomban az igazságügyi szolgáltatások tényleges megvalósulására, az egyén oldaláról jogérvényesítési lehetőségekre kívánom irányítani a figyelmet, vagyis kutatásom középpontjában „a joghoz jutás lehetőségének ténylegessége” áll.

Az 1900-as évek előtt az emberek még relatíve kis közösségekben éltek, s nem volt jelentős számú a jogi segítségkérés és a pereskedés. A közösségek belső szerkezetének megváltozása fordulóponthozott e tekintetben is, megerősítve a jog szerepét a mindennapokban. Ennek tudható be az a jelenség, melyet „access to justice”-nak nevezünk; a joghoz jutásban a formális jogegyenlőség mellett kialakult az esélyegyenlőségre törekvés. Ez kezdetben pusztán jogszociológiai kutatás témája volt Nagy-Britanniában és az Egyesült Államokban, ám a 20. század második felében a tapasztalatok alapján törvényhozás is reagált. Sajnos Magyarországot illetően elég kevés olyan szociológiai vizsgálat áll rendelkezésre, mely e tekintetben hasznosítható.¹ Feltételeztem, hogy az Egyesült Államok jogkoncepcióinak hatása hazánkban is érvényesült. Ez megfigyelhető például abban, hogy az államilag nyújtott

¹ Pokol Béla, *Jogszociológiai vizsgálódások*, Rejtjel Kiadó, Bp. 2003., 71. o.

jogsegélyen túl, a magánszféra által megszervezett jogsegélynyújtás is hasonlóan alakul. A jogszociológia által elemzett témák egyike, hogy mely konfliktusok transzformálódnak jogi vitává, illetve hogy vajon mi vezethet ezek megoldásához a jogi úton kívül.² A jogszociológia négy fő utat kínál fel számunkra, mellyel a konfliktust megoldhatjuk: a felek közvetlen tárgyalását, harmadik fél (mediátor) bevonását, harmadik személy külső döntéshozóként (arbitrátor, azaz bíró), illetve az állami bíróságot. Ha a tárgyalás, mediálás, arbitráció, ítélkezés vonalat tekintjük, a formalizáltság egyre növekszik. Ezért célul tűztem ki egyrészt, hogy megvizsgáljam, és mérjem az alternatív területek irányában tanúsított aktivitás mértékét, másrészt a vélemények tükrében vázoljak potenciális fejlesztési lehetőségeket is.

Amennyiben a munkámat és kutatási törekvésemet egyetlen mondattal kellene jellemeznem, úgy vélem, a következő gondolat felelne meg leginkább az általam kitűzött kutatási célnak: pillanatfelvétel készítésére törekedtem a jogérvényesítés és az igazságszolgáltatás egyént érintő helyzetképeinek megfestésével.

II. Vizsgálatok, elemzések, a feldolgozás módsze

A kutatás menetében a témafelvetés és a motiváció kialakulása után a nemzetközi és hazai szakirodalmi források áttekintése és feldolgozása következett: tanulmányok, internetes források, projektek, statisztikai adatok eredménye. E körben módszertanilag különösen fontosnak ítéltam a Cappelletti-kutatás eredményeit az igazságszolgáltatáshoz fűződő jogról és a jóléti állam szerepéről.³ A témához tehát deduktívan közelítettem, a szekunder források megismerése után jelöltem ki a konkrét témát, hipotéziseket állítottam fel, majd csak mindezek után kerülhetett sok az ezt igazoló, empirikus, primer kutatásra. A vizsgálat kvalitatív és kvantitatív szinten zajlott, melyek alapján következtetéseket vontam le, majd összegeztem a tudományos eredményeket, összevetve a felállított hipotézissel. Ezután javaslattételre és a lehetséges feloldásra került sor.

Online valamint papíralapon is hozzáférhető kérdőíves megkeresés, lekérdezés módszerével az egyének joghoz jutást érintő kapcsolódási pontjait vizsgáltam. A kérdőív szerkezeti struktúráját tekintve a jogi ismeretrendszerre, a jogintézmények szervezetrendszerére vonatkozó kérdésekre fókuszált. A vonatkozó jogi típusú eszközök, a

² Pokol Béla, *Jogszociológiai vizsgálódások*, Rejtjel Kiadó, Bp. 2003., 56. o.

³ Cappelletti & Grath, *Access to justice, The Worldwide Movement to Make Rights Effective. A General Report*, in id, Vol.I. és *AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSHOZ VALÓ JOG I-IV.* kötetek; Cappelletti és Garth, *Az igazságszolgáltatáshoz való jog: A világméretű mozgalom legújabb hulláma, mely a jogokat hatásossá teszi: Általános jelentés, AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSHOZ VALÓ JOG I* alapján

rendelkezésre álló intézményrendszer feltérképezése, a megelégedettség- és a hatékonyságvizsgálat, a motiváció kapott hangsúlyos szerepet kutatásomban, figyelembe véve a kutatás teljességét szolgáló szenzitív adatok körét is. Céljaim közé tartozott továbbá a megkérdezett közönség joggal szembeni elvárásának megismerése, az adott intézményrendszer nyújtotta lehetőségek, a jogi segítségért folyamodók alternatív területek irányában tanúsított aktivitásának mérése, valamint az eredmények alapján potenciális fejlesztési lehetőségekre vonatkozó javaslatlattétel is.

Kutatásomban a magyarországi és a hollandiai „jogi utat kereső közönség” kérdőívre adott válaszainak eltéréseit és azonosságait kívántam feltárni. Az általam alkalmazott „projekt módszer” a bilaterális összehasonlító jogi elemzés alapja, primér kutatást megalapozó területe, tekintve, hogy az értekezésben nemcsak leíró jelleggel értelmeztem az eredményeket, hanem törekedtem feltárni és nyilvánvalóvá tenni a fogyatékoságokat, az esetleges indokolatlan széttagoltságot és a gyakran elhúzódó eljárások okait. Szemrevételeztem továbbá az ismétlődő pereskedők eltérő esélyeit az eljárás végkimenetelét illetően, feltárva a jogi eljárás végkimenetele kapcsán az esetleges joghoz jutást érintő akadályokat, valamint górcső alá vettem az esélyegyenlőtlenség témakörét, a pozitív és a negatív diszkriminációt.

A dolgozat hazai vonatkozásban a nyugat-magyarországi régió területét érintő mintegy 1100 fős kutatási sokaságot érintő anyag elemzésével készült, átfogó körképet adva az „*access to justice*” jelenségéről. A holland minta 104 választ ölel fel. Az általam vállalt útkeresés a hatékonyság, a gyorsaság, az olcsóbb jogérvényesítés megvalósítására koncentrált. A strukturált jogi intézményrendszerek jogkeresőkkel kapcsolatos interakciójának feltárására kívántam törekedni, melyhez az ismereti szint, az igénybevételi hajlandóság, az elégedettség különböző aspektusai és az igényelt változtatási lehetőségek feltérképezését kíséreltem meg a „joghoz jutás” elvének érvényesülése körében.

Mikroelméleti szinten mozogva, az egyén szemszögéből, a belső folyamatokból adódó válaszokra koncentrálna igyekeztem felmérni joghoz jutás kérdését érintő magatartásrendszert.⁴ Nomotetikus szemlélettel az adott jogkereső közönség helyzetére kívántam magyarázatot keresni. Minden tényezőnek a részletes feltárására, felhasználására, melyet a kérdések között szerepeltettem, a terjedelmi korlátok miatt sajnos nem volt mód. A felhasznált kérdések, a figyelembe vett tényezők részleges magyarázatával általánosabb

⁴ Earl Babbie, A társadalomtudományi kutatás gyakorlata, Hatodik, átdolgozott kiadás, Balassi kiadó Budapest, 2008., 49. o.

megértésre törekedtem.⁵ Deduktív módszer alkalmazásával, az általános megállapításoktól a specifikus felé haladva, elsőként a „miértekre” kívántam a választ keresni, feltárva az általam logikailag vagy elméletileg feltételezett összefüggéseket, és ezután igyekeztem csak megfigyeléseimet rögzítve ellenőrizni, valóban megmutatkozik-e a várt, feltételezett összefüggés.⁶

A kérdőív, mint a kvantitatív kutatások egyik alapvető formája, jelentősen segítette a felmérést, mivel a joghoz jutással kapcsolatos vizsgálódási körben a válaszok elemzésével igyekeztem megítélni az elégedettségi szintet, a megkérdezettek által remélt hatásokat, vélt problémákat, esetleg hiányosságokat. A kérdőíves megkeresés során tehát a nyugat-dunántúli régió (Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala megye) népességét, korcsoportonkénti megoszlás nélkül alapsokaságnak tekintettem, a vizsgálat alapja a joghoz jutás alapkérdésének megítélése volt. A beérkezett és megvizsgált kérdőívek száma hazai vonatkozásban reprezentatív mintának tekinthető adott jogszociológiai, interdiszciplináris terület kutatása során.

A kutatáshoz kapcsolódó útkeresésem kiindulópontja annak a vizsgálata volt, hogy a joghoz jutást, jogérvényesítést valamint az igazságszolgáltatás és a jogszolgáltatás kapcsolatát vizsgáljam oly módon, hogy górcső alá veszem az egyes nélkülözhetetlen alapvető garanciák kialakításának feltételrendszerét, a kialakulás körülményeit, valamint az érvényesülés biztosítását. A vizsgálatot azért tartom különösen jelentősnek, mert a közel 1100 fős minta tanulmányozásával, intenzív kutatás segítségével aktuális információkhoz juthattam, lehetőségem nyílt kulcsetetek feltárására, valamint olyan jelenségek és folyamatok megismerésére, ahol a pusztán leírás mellett fejlesztési lehetőségek felkutatására is kísérletet tehetek. Elengedhetetlennek tartottam a véleményalkotás lényegi részét képező primer kutatás alkalmazását, elsődlegesen arra keresve a választ, hogy mi a laikusok, esetlegesen „félszakértő” emberek vélekedése a joghoz jutást érintő lehetőségek köréről, milyen fokú az intézményrendszer ismerete, illetve milyen mértékű a vizsgált intézmények kapcsán a személyes érintettség és az elégedettség. Rákérdeztem arra is, mennyire elégedettek az ügyfelek az ügyfélszolgálatok munkájával, a kapott tájékoztatás színvonalával, mennyire felel meg számukra a szolgáltatás és az általa nyújtott eredmény, és ez mennyire adekvát a problémára kapott válasszal.

⁵ Earl Babbie, A társadalomtudományi kutatás gyakorlata, Hatodik, átdolgozott kiadás, Balassi kiadó Budapest, 2008., 38. o.

⁶ Earl Babbie, A társadalomtudományi kutatás gyakorlata, Hatodik, átdolgozott kiadás, Balassi kiadó Budapest, 2008., 40. o.

Kiinduló hipotézisem az volt, hogy jelentős eltérések lesznek megfigyelhetőek a vizsgált ügyfélkör joghoz jutást érintő kapcsolatrendszere tekintetében. Feltételeztem, hogy a jogismeret, illetve a joggal kapcsolatos alapvető megismerési szint választóvonalként szolgálhat, így arra is igyekeztem hangsúlyt fektetni, hogy vizsgáljam az ügyfélkör demográfiai jellemző jegyeit, végzettségét, képzettségét, munkavállalását. Hipotézisként állítottam továbbá fel, hogy az anyagi helyzet, a lakóhely, valamint a családi állapot illetve az adott ügyfél neme is eltérő módon korrelálhat az ügyfelek joghoz jutási motivációjában.

A hozzáértés szerepét sem lehetett természetesen nélkülözni, ezért a vizsgálati területen folytatott kvantitatív kutatást a későbbiekben szükségszerűen ki kellett egészítenem kvalitatív kutatási eredményekkel, azaz a vizsgálati területen ismeretrendszerrel rendelkező érdeklődő alanyoknak a kutatásomba történő bevonásával – lehetőség szerint mélyinterjú segítségével – a lényeges és érvényes összefüggések megragadása érdekében. Ez a megállapítás feltételezi azonban azt is, hogy ha korlátozott mértékben is, de az emberek jogi ismeretének milyensége és mértéke egyúttal meggyőző erőként szolgálhat és emelheti a joghoz jutás szintjét, növelve egyúttal a joghoz jutás hatékonyságát is. Ezért tartom különösen fontosnak az oktatás, a tudásalapú társadalomban elsajátított alapvető jogismeret szerepét.

A kérdőíves megkereséssel tényfeltáró és egyúttal összehasonlító jellegű kutatási módszert alkalmaztam. A szekunder kutatás kiterjedt egyrészt a klasszikus könyvtári kutatómunkára, a releváns szakkönyvek és szaktanulmányok feldolgozására, másrészt az online elérhető aktuális források megismerésére és hasznosítására. Mind a szekunder, mind a primer kutatásban alkalmaztam a leíró-elemző módszert, és ehhez kritikai megközelítést társítottam, nem titkoltan a jogalkotó számára szánt de lege ferenda javaslatok vázolója érdekében. Primer kutatásom részét képezte a statisztikai adatok feldolgozása is.

Kiindulópontként törekedtem tisztázni fogalmi elhatárolásokat, törekedtem arra, hogy megfogalmazzak olyan alapkérdéseket, amelyek általános összefüggéseket tárnak fel, és az interdiszciplináris dogmatika alkalmazásával igyekeztem a hazai jogi háttér feltérképezését elvégezni, nem mellőzve a komparatív elemző módszert sem.

Dolgozatom felépítése ezért – a témaválasztás indokainak, elméleti háttérének és a kutatás módszerének ismertetését követően – a következőképp alakult: az alapfogalmak tisztázása egyértelműsíti az általam vizsgált igazságügyi szolgáltatásokat a joghoz jutás kontextusában, majd a kapcsolódó nemzetközi, elsősorban európai alapjogi standardok fejlődésének bemutatása és az uniós követelmények, törekvések számba vétele alapozza meg a hazai és a holland megoldások elemzését. Magyar vonatkozásban a tisztességes eljárás követelményrendszeréből kiindulva tekintem át a jogi segítségnyújtás, az áldozatsegítés és

elsődlegesen a büntető mediáció fejlődését, holland vonatkozásban pedig a legal aid modellt és a migránsoknak nyújtott jogi segítség intézményrendszerét. A párhuzamos elemzést követően kerül sor a két állam megoldásainak összevetésére, a primer kutatás eredményeinek értékelésére is figyelemmel, valamint a végkövetkeztetések levonására és konstruktív javaslatok megtételére.

III. Kutatási eredmények

A jogszabályi elemzések mellett jogszociológiai, társadalmi, gazdasági, esetlegesen pszichológiai, valamint antropológiai kutatások eredményeinek a hasznosításával az igazságszolgáltatási feladatok maximálisan elláthatóvá válnak, kiegészítve akár a megegyezés alkalmazásával is. Figyelembe kell venni, hogy az állami szervek mellett a civil szervezetek is kellő jogi háttérrel hathatós segítséget nyújthatnak a rászorulóknak, elősegítve jogi védelmüket, tehermentesítve egyúttal az államot. A kutatás alátámasztotta azt az előfeltevésemet is, hogy reprezentativitást biztosító szempontok mentén (korcsoportok, iskolai végzettség, lakóhely mérete, illetve vállalati méret, a működés földrajzi helye) szignifikáns kapcsolatok értelmezhetők a joghoz jutás érvényesülése vonatkozásában.

Az együttes alternatívákkal (ombudsman, bírósági, ügyészségi panasznap, munkajogi segítségnyújtás, szakszervezeti segítség, mediáció, önkormányzat, rendőrség, stb.), intézmények együttműködésével ingyenes, megelőlegező vagy piaci mechanizmussal működő jogvédelemmel széles körűen biztosított jogsegély elegendő és kielégítő minőségű szolgáltatásának igénybevételére kerülhet sor. Így érvényesülhetne az eddig elégedetlenséget hangoztató ügyfelek jogi problémájának megoldása, biztosítható lehetne a hatékonyság, a gyorsaság, és az olcsóbb jogérvényesítés megvalósítása.

1) Főbb megállapítások az európai alapjogvédelmi rendszer és a joghoz jutás tárgykörében

Megállapítottam, hogy az Emberi Jogok Európai Egyezménye amellet, hogy a polgári és a büntető ügyekben a független és pártatlan bíróság előtti tisztességes, nyilvános és ésszerű időn belüli eljáráshoz való jogot egyaránt előírja, rendelkezik a büntetőeljárás speciálisan érvényesítendő garanciáinak köréről. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata tölti meg tartalommal az említett rendelkezéseket oly módon, hogy azok a bírósághoz fordulás jogát tartalmazzák, melynél feltételként írják elő annak hatékonyságát és ténylegességét. Az

Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata minden fejlett, demokratikus jogállam számára követendő példaként kell, hogy szolgáljon.

Az Európa Tanácsnak az *igazsághoz való hozzáférés elősegítéséről szóló ajánlása* [No R (81) 7] deklarálja, miszerint az igazságszolgáltatáshoz történő hozzáférés biztosításához fűződő jog minden demokratikus társadalom alapvető eleme. A bírósági eljárásokhoz fűzött kritikaként fogalmazza meg az Európa Tanács, hogy azok sokszor igen összetettek, időigényesek és költségesek, olyannyira, hogy a társadalmi és vagyoni szempontból különösen hátrányos helyzetű felek jogaik akadálymentes gyakorlására nem képesek.

A rászorultak jogérvényesítésének egyensúlyi helyzete szempontjából fontos alapelveket fogalmaz meg az ajánlás: a bírósági eljárások egyszerűsítését, időtartamának csökkentését, a költségkedvezményi rendszer hatékony biztosítását, továbbá információk biztosításának kérdéskörét a jogszolgáltatást nyújtó szervek eljárásával kapcsolatosan.⁷

A *szegényeknek a joghoz és igazságszolgáltatáshoz való hatékony hozzáféréseinek biztosításáról szóló ajánlás* [No R (93) 1] leszögezi, a vagyoni szempontjaik folytán hátrányos helyzetű személyek számára is nélkülözhetetlen kell, hogy legyen a jog eszközeinek igénybevétele, tovább mutat arra, hogy a hozzáférés biztosítható legyen. A társadalom hátrányos helyzetű tagjai számára is biztosítani kell a jogi képviselést, létre kell hozni jogi tanácsadó szolgálatokat, az alternatív vitarendezési eljárásokhoz való hozzáférést kell előtérbe helyezni. Az Európa Tanács a jogviták megoldásában a társadalmi szervezetek szerepvállalásának növelését előtérbe kívánja helyezni.⁸

Európai Unió Alapjogi Chartájának 47. cikke értelmében mindenki számára biztosítani kell a hatékony jogorvoslathoz és a tisztességes eljáráshoz való jogot. A dokumentum 47. cikkének (3) bekezdése szerint azon személyeknek, akiknek nem állnak rendelkezésre megfelelő anyagi eszközök, jogi segítséget kell nyújtani, amennyiben ez a joghoz való hatékony (tényleges) hozzáférés biztosításához elengedhetetlen.

A jogi segítségről alkotott vélemény azonban országonként más és más. A jogsegély intézménye az Európai Unióban alapvető jognak számít, hiszen mindenki számára, akinek az uniós jog által biztosított jogait és szabadságait megsértették, biztosítani kell, hogy a bíróság előtti hatékony jogorvoslathoz hozzájuthasson.

⁷ Recommendation No. R (81) 7 of the Committee of Ministers to Member states on measures facilitating access to justice, forrás:

<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=599788&SecMode=1&DocId=671776&Usage=2> (letöltés dátuma, 2010.10.21.)

⁸ Recommendation No. R (93) 1 of the Committee of Ministers to Member states on effective access to the law and to justice for the very poor, forrás: http://www.mediacje.wpia.uw.edu.pl/files//rada_europy/1993-1eng.pdf (letöltés dátuma, 2010.10.21.)

Európai Unió Tanácsának határozata alapján, a Bizottság javaslatára született meg a polgári és kereskedelmi ügyekkel foglalkozó Európai Igazságügyi Hálózat, amely legfőbb teendőjeként a „határokon átnyúló” vonatkozású, azaz több tagállamra kiterjedő jogvitákban érintett személyek életének egyszerűsítését jelölte meg, a tagállamok közötti igazságügyi együttműködés elősegítésének és tökéletesítésének eszközeként.⁹

A jogi segítségnyújtás területének vizsgálatakor az Európai Unió Tanácsának 2001. március 15-i, az áldozatok büntetőeljárásbeli jogállásáról szóló 2001/220/J1 számú kerethatározata sem hagyható figyelmen kívül, hiszen ez a jogi segítségnyújtás területén elsősorban állami szerepvállalást helyez el: összefoglalja az áldozatok védelmével kapcsolatos állami feladatokat, kitér továbbá mind a büntetőeljárásbeli részvételre, mind pedig a peren kívül nyújtható segítségnyújtási formák körére.

2) A joghoz jutást szolgáló hazai elvek és intézmények vizsgálata alapján levont következtetések

Hangsúlyozom, hogy az állam mindenekfeletti kötelezettsége az alapvető jogok és kötelezettségek érvényesülése érdekében a jogszabályi környezet megteremtése, gyakorlati működésének biztosítása, és működtetéséhez szükséges bírósági és hatósági intézményrendszer kialakítása, amely egyértelműen képes megvalósítani az esélyegyenlőség érvényesülését. Megállapítható, hogy mindenkor jogalkotói célként kell kitűzni az intézményes lehetőségek, segítségkialakítását az anyagilag, szociálisan vagy egyéb okból jogaikat gyakorolni nem képes személyek esetében is. A közigazgatás egyik legnagyobb kihívása a kompenzáló, kiegyenlítő, magas szintű szakmaisággal rendelkező, mégis ember- és ügyfélközpontú, illetve ügyfélközpontú intézményrendszer kialakítása. Fontos lépcsőnek tekintem az integrált ügyfélterek kialakításával az állampolgárok jogérvényesítési lehetőségeiről való teljes körű tájékoztató funkció nélkülözhetetlen bevezetését a közigazgatásban.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága a mai napig bezárólag számos ítéletében precedens jelleggel kifejtette, és részletesen indokolta, hogy pozitív állami intézkedéseket lehet alkalmazni abban az esetben, ha a bírósághoz fordulás jogát anyagi, személyes, és nem jogi tényezők veszélyeztetik, mivel a cél az eshetőlegesen felmerülő jogi akadályok állami szinten történő kiküszöbölésének biztosítása.

⁹ Horváth Zoltán, Kézikönyv az Európai Unióról, HVGORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Hatodik, átdolgozott, bővített kiadás, Budapest, 2005, 575. o., 598. o.

Nemzetközi jogi kötelezettségeink rendszeréhez tartozik mindenekelőtt a jogkeresők számára az állami jogalkotás által biztosított bírósághoz fordulás jogának érvényesítése, a védelem jogának biztosítása, az ügy pártatlan elbírálásának követelménye, továbbá a hatékony jogérvényesítési mechanizmusok működtetésének kidolgozása, az ahhoz való hozzáférés lehetőségének megteremtése. A jogegyenlőség megteremtéséhez a jogi segítségnyújtás intézményrendszerének korszerű kialakítása elengedhetetlen feltétel volt, hiszen a bírósághoz fordulás jogának biztosítása, a jogérvényesítéshez való jog előtérbe helyezése, továbbá az alternatív vitarendezési módozatok alkalmazásának lehetővé tétele egy modern demokratikus uniós tagállamban alapvető igény. Szolgáltató közigazgatás nyújtására csak szolgáltató állam képes, amelyben biztosított a minőségi jogalkotás. Egyúttal előtérbe kerül a közigazgatás vonatkozásában az ügyfélbarát, átlátható és kiszámítható, ugyanakkor visszaellenőrizhető közigazgatási szolgáltatás, a költséghatékony és differenciált jogérvényesítési rendszer részeként biztosítva a kiszámítható és hozzáférhető kedvezmények és támogatások rendszerét.

Úgy vélem, a rendszer átalakításának korszerű módja lehet a kifejezetten peres eljárást nem igénylő, illetőleg kiváltó ún. „kvázi mediáció” lehetőségének tényleges megteremtése speciális polgári, fogyasztóvédelmi és munkajogi viták tekintetében, hiszen ez a bíróságok tehermentesítését szolgálhatná, mindamelllett, hogy az uniós tendenciák megvalósítására is módot adna.

Az Európa Tanács is kiemelten kezeli a jogi segítségnyújtás kérdéskörét, mivel a témakörrel kapcsolatosan a tagállamok kormányai részére számos ajánlást is megfogalmazott. Ezek deklarálják, hogy az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés jogának minden demokratikus társadalom alapvető elemének kell lennie. Kiemelten előtérbe kell helyezni ezt az alapelvet, mivel a vagyoni és társadalmi szempontból hátrányos helyzetű magánszemélyek számára a bíróságok előtti eljárás gyakran igencsak költséges, időigényes és felettebb összetett eljárás, így jogaikat csak részben képesek gyakorolni, illetőleg azok gyakorlása korlátokba ütközhet. A hatályos hazai jogi segítségnyújtási rendszer kuriózuma a per előtti, pert megelőző tanácsadás lehetősége, amely a felesleges vagy előreláthatólag eredménytelen igényérvényesítések számát csökkentheti. Speciális, a bírósági panasznap intézményén túlmutató az eljárás a tekintetben, hogy a perbeli képviselő biztosításának szolgálathoz delegált átcsoportosításával összekapcsolhatóvá vált a pert megelőző tanácsadási, tájékoztatási tevékenység és a peres eljárás lefolytatásának lehetősége.

Véleményem szerint a jogalkotói szándék a valótlan nyilatkozatok kiszűrésére, a biztosított támogatások felülvizsgálatára és megvonására annak érdekében, hogy valóban a

rászorulókat megsegítését célozza a hatályos jogi segítségnyújtás rendszere, és az állami erőforrások hatékony elosztására kerüljön sor, tényleges megvalósításra került.

A magyar jogi segítségnyújtási rendszer specialitása a peren kívüli és a peres formák egymástól való elkülönítése az eljárás folyamán, amely egyúttal a jogkeresők közti differenciálás alapjaként meghatározza a jogvitát, a vitás ügy típusát, illetőleg különbséget tesz a jövedelmi és vagyoni helyzet alapján fennálló támogatási formák, lehetőségek között. A jogalkotói cél a feltételrendszer kimunkálása során annak az alapelvnek a szem előtt tartása volt, hogy az esélyegyenlőség alkotmányos elve semmilyen esetben se sérüljön, mindazonáltal tartsák szem előtt a megkülönböztetés tilalmát, és biztosítsák a rászorultak jogérvényesítésének egyensúlyát.¹⁰

A joghoz jutás alapvető kritériuma a megkülönböztetés tilalma. A megkülönböztetés vagy diszkrimináció tilalma Alaptörvényben is rögzített kategória, mely áthatja mindennapjainkat. Az egyenlő bánásmód, az esélyegyenlőség és a diszkrimináció tilalma egymásba kapcsolódó fogalmak, melyek érvényesülése elengedhetetlen az egyén joghoz jutás iránti szükségletéhez.

Napjainkban a resztoratív igazságszolgáltatás szerepe megkérdőjelezhetetlen. A normák megsértésekor véleményem szerint e szemléletrendszer alapján az energiát a javításra, a gyógyításra és a helyrehozatalra kell irányítani. Együttes figyelmet kell fordítani a tettesre és az áldozatra, hiszen ők jelképesen az érem két különböző oldalát testesítik meg.

Véleményem szerint az áldozatsegítő támogatások igénybevételével kapcsolatosan a következő megállapítások tehetőek.¹¹ A törvényben meghatározott közigazgatási hatósági eljárások illeték- és díjmentesek annak érdekében, hogy a szolgáltatások igénybe vételében jövedelmi helyzettől függetlenül minél szélesebb társadalmi réteg részesülhessen. A támogatások igénybevétele önkéntes és kérelemre indul, mindenben a hatósággal való együttműködésen alapul. Az áldozatsegítő szolgáltatásokat hatásköri és illetékességi szabályoktól függetlenül, az ügyfélbarát közigazgatási hatósági eljárási elv teljes körű figyelembe vételével bármely területi szintű áldozatsegítő szolgálatnál kérelmezni lehet.

A joghoz jutás lehetősége minden körülmények között elérhető kell, hogy legyen az egyén számára. A joghoz jutás alapvető jogaink egyike: általa segítséget, védelmet kaphatunk, érvényesíthetjük jogainkat, megfelelően teljesíthetjük kötelezettségeinket. A joghoz jutás azonban nem csak akkor illet meg valakit, ha sérelem érte, de akkor is, ha valamely okból

¹⁰ Juhász Edit, „Nép Ügyvédje”- avagy a jogi segítségnyújtás hazai reformja, Acta Humana 15. évfolyam, 2004. 3. szám. 9. o.

¹¹ A jogi segítségnyújtás nemzetközi és hazai kötelezettségei, a jelen kihívásai, In: ÁDÁM Antal szerk. PhD Tanulmányok 8., Pécs, 2009, 549-552. o.

büntetőeljárás alá vonják. Ez utóbbihoz kapcsolódik a kirendelt védő tevékenysége, amely a joghoz jutás szempontjából már csak azért is nagy jelentőségű, mert a büntetőeljárás alá vont személy érdekeit képviselve segíti őt a megfelelő jognyilatkozatok tételében, segítséget nyújt az eljárás egyes szakaszaiban, jogértelmezésben.

A tagállamok számára a büntető ügyekben alkalmazott mediáció tárgyában az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R (99) 19. számú ajánlása megfogalmazza a megfelelő mértékű jóvátétel alkalmazásának bevezetését. Az elkövető és a sértett közötti megállapodásnak igazodnia kell az elkövetett bűncselekmény kapcsán felmerülő sértetti jóvátétel mértékéhez. Az ajánlás részletezi a közvetítői eljárás feltételrendszerét, az alkalmazható módszereket, a terhelttel és a sértettel való jogszerű bánásmódot. A felek szabad akarata mint feltétel megvalósulása a mediációs eljárás alkalmazásának alapja. A bűncselekményre adott válaszok kidolgozásában közvetlenül részt kell vennie az érintett önkéntesen közreműködő személyeknek és a közösségnek, hiszen így tükröződhet az anyagi érdek és a szükséglet a konfliktusmegoldás során.

A civilisztikai mediáció¹² esetén kifejezetten impozáns és szignifikáns eredményességi mutatókkal számolhatunk a folyamatot vállalók esetében, mindamellettnagyon nehéz felkelteni a motivációt. Ellentétben a büntetőjogi mediáció területével, ahol a felek már kinyilvánítják részvételi szándékukat az ügyészi, bírósági meghallgatás során, illetőleg a pártfogó felügyelői vélemény elkészítésekor. A büntetőjogi mediáció kapcsán az érintett felek motivációja különböző, mindamellettnagy számos előny, a részvétel mellett szóló érv, illetőleg érdek jelentkezik, amely mindkét fél számára motiváló tényező. A büntetőeljárás során alkalmazható mediáció egy egyedi lehetőség biztosítása a sértett fél számára, abban az értelemben, hogy szempontjait, érdekeit hatékonyabban érvényesíthesse. Egyúttal az eljárás lehetőséget biztosít az elkövető számára a tettekért való felelősségvállalásra, lehetőséget teremt a helyreállítására és a jóvátételre.

A következőket emelem ki és szögezem le a mediációs eljárás céljának elérésével kapcsolatban. Az elkövető és a sértett közötti megállapodás akkor felel meg a jogszabályi előírásoknak és követelményeknek, ha a sértett elfogadja az elkövető által vállalt, a kár megtérítésére, illetőleg a bűncselekménnyel okozott kár egyéb módon történő jóvátételére vonatkozó teljesítést.

Hazánkban a joghoz jutás lehetőségét nem csak a kizárólag ezt elősegítő szervezetek és hatóságok közvetlen tevékenysége biztosítja. A joghoz jutás lényege, hogy az egyén jogai

¹² KUTACS Mária: Törvény a mediációról I-II. CJ, 2003/3. 5-8. o.; 2003/4. 16-19. o.

érvényesítéséhez, vagy kötelezettsége teljesítéséhez a lehető legtöbb segítséget megkapja. Az új Alaptörvény hatályba lépésével, illetve a közigazgatási reformok bevezetésével a jogalkotó célja az volt, hogy az egyén számára minél egyszerűbben elérhetővé tegye azokat a fórumokat, ahol segítséget kaphat. Az átlagos ügyfél szempontjából a legfontosabb az, hogy a kérdéseire, problémáira viszonylag rövid időn belül megfelelő és számára a lehető legjobb megoldás szülessen.

3) Joghoz jutás Hollandiában – követendő megoldások

Az Európai Unió tagállamaiban működő jogi segítségnyújtási rendszerek országonként eltérőek, hiszen a különböző társadalmi, gazdasági, kulturális viszonyoknak megfelelően különböző modellek kialakítására került sor. Az egyén azért szorul rá az állami segítségre akár a jogi képviselet ellátása érdekében, akár más okból, mert anyagi helyzete nem teszi lehetővé a magas eljárási díjak és egyéb költségek megfizetését. Sok esetben van lehetőség költség-, illetve illetékmentesség engedélyezésére, azonban ez csak az eljárások költségeire terjed ki, viszont a jogi képviselő munkadíjára, amennyiben az ügyfél maga választja, nem.

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye és a holland alkotmány hatálya alatt Hollandia minden állampolgára jogosult bírósághoz fordulni, jogi tanácsot és képviseletet kérni és – ha ez nem lenne elégséges – államilag finanszírozott jogi támogatásért folyamodni.

A holland jogi támogatási rendszer alapvetően kétlépcsős modell, mely két területet foglal magában, melyen keresztül jogi segítség kérhető. A Jogsegély Ügyfélszolgálatok az első vonalként alapvető szolgáltatásokat nyújtanak, pl. elsődleges jogi tanácsról gondoskodnak. Az ügyféllel tisztázzák a jogi ügyeket, valamint információt és tanácsot adnak. Ha szükséges, az ügyfelet egy magánügyvédhez vagy közvetítőhöz irányítják, akik aztán második vonalaként működnek. Az ügyfél segítséget igényelhet állam által fizetett ügyvédtől is. A magánügyvédeket és a közvetítőket a Jogsegély Tanács fizeti, azért, hogy azok a korlátozott anyagi eszközökkel rendelkező ügyfeleket munkájukkal segítsék. Fix díjazásban részesülnek, bár bonyolultabb ügyek esetében kivétel tehető. Bizonyos mértékben szakszervezetek és fogyasztóvédelmi szervezetek is biztosítanak jogi segítséget. A jogsegély szolgáltatást is tartalmazó biztosítások száma is növekszik. 2006 áprilisában a jogi támogatási rendszert megreformálták. Azóta a jogi támogatáshoz való hozzáférést az ügyfél éves bevételeitől és vagyonától teszik függővé.

A jogi segítséget Hollandiában általában olyan magánügyvédek vagy ügyvédi munkaközösségek nyújtják, amelyek az ügyfeleiket a jog fő területein képviselik: büntetőjog,

családjog, munka- és foglalkoztatásjog, tulajdonjog, társadalombiztosítás, fogyasztóvédelem, közigazgatási terület, menekült- és bevándorlási jog.

A Jogsegély Tanács ('Raad voor Rechtsbijstand' = Költségmentességi Tanács) az adminisztráció, felügyelet, költségek, illetve a jogsegélyezési rendszer gyakorlati alkalmazásának tekintetében minden ügyben eljár. A Jogsegély Tanács öt helyi és egy központi irodával rendelkezik.¹³ Jogi tanácsról gondoskodnak, illetve amennyiben szükséges, professzionális, a kamaránál regisztrált ügyvéd szolgáltatásai állnak rendelkezésre két forrásból: az úgynevezett Jogsegély Ügyfélszolgálatok úgy működnek, ahogyan azok az irodák, melyeket általánosan 'front office' (elsődleges segítség) néven ismernek, míg magánügyvédek és közvetítők nyújtanak jogi segítséget a komplikáltabb vagy időigényesebb ügyekben (másodlagos segítség). A jogi segítségnyújtási rendszer ezért egy kevert modell, mely egy állami elsődleges, és egy magántípusú másodlagos segítségnyújtási vonalból áll.¹⁴

A jogi támogatás egy részét az ügyfél állja. Ez a díj, habár általában csak kis részét fedezi a tényleges költségeknek, azt a célt szolgálja, hogy ösztönözze az ügyfelet a kereset benyújtásával kapcsolatos érvek és ellenérvek átgondolására, és így megakadályozza azt, hogy néhányan komolytalan indokkal kezdeményezzenek eljárást, emellett a jogi támogatási rendszer, mint egész is jobban kontrollálható így. A jogi támogatáshoz való hozzájutás nem csupán a bevétel mennyiségétől, hanem a pénzügyi eszközökhöz (mint például betétekhez) való hozzáféréstől is függ.

Hollandiában mindeddig 30 Jogi Ügyfélszolgálatot állítottak fel egy weboldallal és egy call centerrel együtt. A várakozó helyiségben számítógépes terminál van kihelyezve, melyen különböző jogi témájú dokumentációk között lehet kutatni. A jogi tanácsadók váltóműszakban dolgoznak, mind a call centerben (telefonon és e-mailben érkező megkeresésekre válaszolnak), mind az ügyfélszolgálati asztaloknál, mind a konzultációs szobában. A call centerek az egyes ügyfélszolgálatokon össze vannak kapcsolva, hogy így a munkaterhet országos szinten egyenletesen lehessen megosztani. Kifinomult, kifejezetten e szolgáltatás számára kialakított szoftverek állnak a munkatársak rendelkezésére, hogy az ügyfelek kérdéseit pontosan és gyorsan meg tudják válaszolni. A jogászokhoz való irányítás elektronikus úton történik, olyan szoftver segítségével, amit kifejezetten erre a célra alkottak meg. A szoftver abban segíti az ügyfélszolgálatok munkatársait, hogy a munkákat egyenlően osszák el az együttműködő ügyvédek között.

¹³ 2009 februárjában az öt regionális tanács egy nemzeti Jogsegély Tanácscsá egyesült, mely öt helyi és egy központi irodával rendelkezik.

¹⁴ Lásd: <http://advocare.home.xs4all.nl/folder47.htm> (letöltés dátuma: 2012. április 30.)

Az adóhivatalokkal való on-line összeköttetésnek köszönhetőek lehetővé válik, hogy – sokkal pontosabban, mint a múltban – fel lehessen mérni a Jogsegélyezési Rendszer hatáskörét és jobb áttekintést nyerjünk azoknak a szocio-gazdasági jellemzőiről, akik a rendszerhez fordulnak segítségért.

Hollandiában a jogi segítségnyújtó szolgáltatás összekapcsolódik a közvetítéssel és a migránsoknak történő hathatós segítségnyújtással. Az ügyvédek auditálási kötelezettséggel kell, hogy rendelkezzenek és részt kell, hogy vegyenek a Dutch Foundation Viadicte¹⁵ felülvizsgálati rendszerében, valamint speciális tréningeken is a megfelelő szaktudás és az elegendő tapasztalat biztosítása érdekében.

A menedékjogi eljárás tekintetében a törvényhozási keretmunka szorosan kapcsolódik a nemzetközi védelem kérdéséhez. Alapvető fontosságú, hogy a jogsegély elérhető legyen, támogassa a menedékkérőt a döntési folyamat során, és korrektül azonosítsa a védelemre vonatkozó szükségleteit. Hollandiában a menedékkérők számára biztosított jogi segítséghez való jog nem képezheti jogosultsági vizsgálat tárgyát. A menedékkérőnek megfelelő időben információkat kell a rendelkezésére bocsátani azon a nyelven, melyet ért, hogy miként rendelnek ki mellé ügyvédet, és azzal hogyan léphet kapcsolatba. Törvényes képviselő kinevezésének feltételei soha nem lehetnek olyan korlátozóak, hogy akadályozzák a hatékony joghoz jutást.¹⁶ A menedékjogi eljárás minden szintjén biztosítani kell a korlátozott anyagi forrásokkal rendelkező menedékkérő számára a jogsegélyt, mivel a jogi asszisztenciára és képviselőre vonatkozó jog alapvető eleme a jogszerű és hatékony menedékjogi eljárásnak.¹⁷ A fordítási és tolmácsolási szolgáltatásokat ingyenesen és automatikusan kell biztosítani a teljes menedékkérelmi folyamatban.¹⁸ Az államoknak jogsegély-klinikákat kell fenntartaniuk a fogvatartó intézményeken belül. Az ilyen klinikák célja, hogy minden fogvatartott számára általános jogi segítséget biztosítsanak. Amennyiben további jogi képviselőre van szükség az egyes személyek kapcsán, a jogi segítségnyújtók képviselhetik az egyes menedékkérőket.

¹⁵ <http://www.viadicte.nl/en/> (letöltés dátuma: 2012. április 30.); <http://www.rvr.org/binaries/about-rvr/legal-aid-in-the-netherlands-2011-05-23-ilag.pdf> (letöltés dátuma: 2012. április 30.) lásd: továbbá: <http://www.viadicte.nl/data/downloadables/1/4/kwaliteitsbrochure-eng.pdf> (letöltés dátuma: 2012. április 30.)

¹⁶ Lásd. B. Leimsidor, „Ten years after Tampere (1999-2009). Coordinating and harmonizing European asylum policy: is it possible, or desirable?” <http://oppenheimer.mcgill.ca/Ten-years-after-Tampere-1999-2009?lang=en>.

¹⁷ Lásd:

http://www.ilagnet.org/jscripts/tiny_mce/plugins/filemanager/files/Helsinki_2011/session_papers/Session_9_Paper_1_-_Mies_Westerveld.pdf, Pieter Boeles, Fair Immigration Proceedings in Europe, Kluwer Law International, 1997., F. G. Jacobs, R. C. A. White and C. Ovey, The European Convention on Human Rights, Oxford University Press, 2010 (fifth edition).

¹⁸ European Council on Refugees and Exiles, *ECRE/ELENA Survey on Legal Aid for Asylum Seekers in Europe*, October 2010, available at: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/4d243cb42.html> [accessed 01 May 2012] a továbbiakban lásd: Tanulmány a menedékkérőknek nyújtott jogsegélyről Európában, 2010. október, 160-162. oldal, saját fordítás, saját feldolgozás

4) Javaslatok a magyar „legal aid” rendszer továbbfejlesztésére a holland minta és saját meglátások alapján

A magyar és a holland „legal aid” rendszerből adódó, általam megfontolandónak tartott következtetések közül a következőket kívánom kiemelni.

A holland rendszerben a mediációs tevékenység polgári és egyéb jogágakhoz kapcsolódó hozzárendelődése figyelhető meg jogi segítségnyújtási területen. Véleményem szerint a területi kormányhivatalok alá tartozó igazságügyi szolgálatok felépítése hatáskörök gyakorlásának módosításával, továbbá illetékességi szabályok más típusú kijelölésével hatékonyabbá válhatna. A következők szerint képzelném el: amennyiben a büntető mediáció a pártfogó felügyelői szolgálat alá tartozó mediatori területről átkerülne a sértetti oldallal – és nem a terhelti, avagy elkövetői oldallal – foglalkozó áldozatsegítéshez, és lehetőség nyílhatna a kirendelt védői intézmény áldozatsegítési tevékenységhez kapcsolódó átcsoportosítására, ezzel hatékonyabb működést lehetne elérni.

A jogi segítségnyújtó tevékenység gyakorlásához a polgári mediáció telepítését tartanám kivitelezhetőnek, amellyel az alternatív megoldások irányába lenne terelhető és kiváltható a bírósági eljárás. A szakmai kompetenciák alapján a pártfogó felügyeletet érintő büntető mediáció elkülönítéséről már szóltam, eszerint logikusabbnak tartanám a kiskorúakra valamint a nagykorúakra vonatkozó büntető mediáció ügyeinek megbontását is az áldozatsegítés területén belül.

A kirendelt védői intézmény önálló szervhez történő telepítését szem előtt tartandó követelménynek tartom, önálló költségvetési fejezetként meghatározva azt. A jogi segítségnyújtási rendszer részeként értelmezhető lehetőségként felülről nyitott célélőirányzatot képzelnék el: tényleges értelemben vett jogi segítségnyújtási rendszert a pártfogó ügyvédi képviselő biztosításával, az igazságszolgáltatástól és a nyomozati szervektől független intézményként.

A holland joggyakorlat az egyablakos ügyintézővel kiemelkedő példaként szolgálhat, hiszen az adatok, az ügyfelek által elmondott információk könnyebben lekövethetőbbé, igazolhatóbbá és áttekinthetőbbé válhatnának. A kormányablakokon keresztül valamint az önkormányzatok népjóléti osztályaival történő együttműködés révén a járási rendszerhez igazodóan előtérbe helyezném az ügyfelek lakó- illetve munkavégzési helyéhez közelebb álló jogi segítségnyújtási ügyintézési folyamatot.

A holland példa által biztosított interaktív, online applikációt javasolnám Magyarországon is biztosítani, hiszen az információs társadalom fejlődése nem áll meg, és hasonló alkalmazásra a www.magyarorszag.hu oldal továbbfejlesztésével is sor kerülhetne.

Ajánlanám továbbá a magyar jogrendszert érintően a jogbiztosítás igénybevételének lehetőségét akár állami kompetenciaként lehetővé tenni az állampolgárok számára anyagi feltételrendszertől függően.

Ami a holland rendszerben kiemelkedő, az jogi segítségnyújtást biztosító ügyvédek „minőségbiztosítása”, ami példaként állhat saját jogi segítői hálózatunk előtt. Javasolnám az ügyvédek auditálását, re-auditok biztosítását, továbbá visszaellenőrizhető szolgáltatással kapcsolatos igényre vonatkozó ügyfélelégedettség-vizsgálat bevezetését.

A magyar jogi segítséggel, áldozatsegítéssel és büntető mediációval foglalkozó ügyintézők leterheltségét kompenzálendő, ha a feladatok mértéke miatt könnyíteni nem is lehetne, mégis rekreáció bevezetésével a terhek elviselése könnyebbé válhatna.

A következőkben a jogi segítségnyújtási területre összpontosítva szeretnék néhány általam fontosnak tartott megállapítást tenni.

A holland jogi segítségnyújtás két lépcsőre épít egyrészt az ügyfélszolgálati vonalra, mint alapvető szolgáltatásra, elsődleges tanácsadásként maximálisan egy óra terjedelemben. A gyakorlatban a magyar ügyintézés visszatérő ügyfelek esetén sokszor ennél jóval magasabb óraszámot is eredményez. Így javasolnám szükség szerint az ügyintézési időtartam maximalizálásának bevezetését. Amennyiben az ügyfél ügye adott időintervallumon belül nem oldható meg, javasolnám a holland második vonal, azaz az ügyvédi rendszer igénybevételét.

A magyar rendszerrel ellentétben a holland jogi támogatás bizonyos részét az ügyfél viseli, melyet képletes összeggel ügyfeleink esetén is javasolnék bevezetni, ösztönözve az ügyfelet ügyének átgondolására és a komolytalan eljárások, kontrolálatlan igények megakadályozására. Az ügyvédhez fordulás segítségét, annak biztosítását mindenképpen bizonyos ügyfél általi minimális költségviseléshez kötném.

Az ügyfél jövedelmi és vagyoni viszonyai tekintetében az adóhivatallal való összekötötést alapvető követelménynek tekinteném Magyarországon is.

Az adott vizsgálat után, amennyiben az ügy tényleges szakértői, ügyvédi segítséget igényelne, és az ügyfél vállalja, hogy közreműködjenek az ügyében, a specializációnak, az ügyfél és az ügyintézés helye közötti távolságnak és a szakértő által feldolgozott ügyek számának jelentős súlyt tulajdonítanék.

Úgy vélem, a szolgáltató közigazgatás weboldallal történő elérhetősége, valamint call center-ként történő elérhetősége előtérbe helyeződhetne Magyarországon is. Hollandiában is gyakori a jogi asszisztensi munkakör ellátása. Magyarországon is elképzelhetőnek tartanám a felsőoktatás a jelenlegi átalakításakor a speciális jogi segítségnyújtó asszisztencia képzésnek a kialakítását: egyetemekkel és főiskolákkal indított együttműködés során új szakok indításával vagy meglévő szakok pl. közszolgálati szak keretében, ehhez igazítva az adott munkakörbe kerülés feltételrendszerét is.

Amennyiben a kormányablakokhoz hasonlóan hosszabb nyitvatartási idővel lehetne biztosítani a jogi szolgáltatásokat, elképzelhetőnek tartanám váltóműszak alkalmazásával a telefonos és e-mail kapcsolat biztosítását, melynek segítségével országos szinten is egyenletesen eloszthatóbbá válhatnának az ügyek. A már említett szoftvert a jogi szolgáltatáshoz történő online hozzáférés eszközeként kivitelezhetőnek tartanám, melynek segítségével jogi dokumentációkat lehetne biztosítani az ügyfelek számára, információ biztosításaként, tájékoztató lehetőségként. Véleményem szerint az információbővítés által bizonyos ügyfélkör számára lehetővé válna saját ügyének megoldása érdekében az önálló megoldáskeresés. Magyarországon jelenleg a választott „jogi képviselő” papíralapon kapja meg az ügyben történő eljárásra feljogosító határozatot, melyet elektronikus üzenetként, költségkímélő módon ki lehetne váltani és online elérhetőséggel rendelkező ügyfelek esetén minősített elektronikus aláírással lehetővé lehetne tenni a gyors információcserét.

Amennyiben Magyarországon is lehetővé válnának a weboldalon történő online interaktív applikációk, annyiban egyetemekkel történő együttműködésként kivitelezhetőnek tartanám „útvonaltervek” kialakítását, továbbfejlesztését, melyek segítségével saját konfliktusmegoldásra lehetne ösztönözni a felhasználókat, és amennyiben a szoftver nem találna megoldást, felajánlaná az ügyfélszolgálat felkeresését az ügyfélnek. Az ügyvédek esetén, akik eljárnak az adott ügyekben meghatározott helyes gyakorlatra vonatkozó etikai kódexet és sztenderdeket tartanék fontosnak a már említett auditálási kötelezettség mellett. A holland menedék- és bevándorlási jog esetében előírt egyéb feltételrendszerben történő megjelenést hasonlóan kiterjeszteném a magyar joggyakorlatban, speciális tréningeket javasolnék, szaktudás és a tapasztalat elsajátítása érdekében a jogi segítői kör számára.

Hollandiában az ügyvédek és a közvetítők díjának megfizetése esettípusokhoz igazodó fix óraszám alapján történik, a magyar peren kívüli ügyek esetében megfontolandónak tartanám rögzített óraszámok alapján történő díjkifizetés biztosítását.

Véleményem szerint a peres eljárásokban a magyar ügyvédi költségek megfizetésére vonatkozó ügyvédi díjat érintő rendszer az alacsony óradíjak ellenére is magasabb díjszabás kialakítása mellett jól alkalmazható lehet a továbbiakban is.

Összegezve tehát az igazságügyi szolgáltatások jogi aspektusához való hozzáférést saját meggyőződésem alapján a következőket emelném ki.

A joghoz jutás, azaz a tényleges értelemben vett hatékony jogérvényesítés célja: minden rászoruló számára megfelelő igényérvényesítés biztosítása. Funkciója: megfelelő mértékű segítségnyújtás a rászorulóknak. Akkor lehetséges csak megfelelően szakszerű segítséget biztosítani, ha a racionalizálás – erőteljesebb kontroll az ügyfelek felett, folyamatos kommunikációs csatorna az ügyvéd és a hivatal között, a munkadíjak megbecsültebb mértékű és gyorsabb kifizetése – megvalósulhat. Szankciós lehetőségek kidolgozása nélkülözhetetlen lenne az ügyeikről elfeledkezett, és egyéb érdektelen, vagy akár a jogi segítői rendszerből hirtelen sztárügyvédekhez forduló ügyfelek ügyében (felülvizsgálat, visszatérítés, elrettentés, költségviselés, bírság).

A jog hatékonysága és a hatékony joghoz jutás alapvető jogi feltételektől is függ: az optimális jogalkotás, a jogalkalmazás hatékonysága, valamint a jogtudat színvonalának prioritásától.¹⁹ Hiszen

„Kötelesség! Csodálatos gondolat, mely nem gyengéd sugalmazás, nem hízelgés, de nem is fenyegetés útján hatsz, hanem csupán azáltal, hogy magasra tartod a lélekben pusztá törvényedet...”

/Kant, Immanuel/

¹⁹ Visegrády Antal, Jog-és Állambölcselet, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2002.,180. o.

Summary

The thesis is focussed on the examination of the various alternatives of access to justice in terms of fundamental rights and the sociology of law, or more specifically, on investigating the institutional aspects of access to justice, the alternative dispute resolution mechanisms and their empirical approach in Hungary and the Netherlands. In my primary research I was intent on measuring the level of activity shown in various legal and alternative legal areas and, in the light of the collected opinions and the criticism developed by myself, on mapping potential developmental opportunities. The choice of topic and my motivation demanded the application of a secondary methodology which was further bolstered by studying and processing domestic and international technical literature. I approached the topic deductively and, having familiarised myself with various secondary sources, proposed hypotheses that I subsequently confirmed by empirical primary research.

When doing qualitative and quantitative research, I drew conclusions, summarised the scientific findings by matching them against my hypotheses, then proceeded to make recommendations and resolve the shortcomings of the given fields. As part of my secondary research I primarily started out from the structure of the Dutch legal system in terms of access to justice, where 'legal aid' includes legal assistance, victim support, mediation and specific legal aid provided to migrants. In Hungary many, however, separate institutions are available for the public seeking legal aid, ranging from state-run to not for profit institutions. Due to the limitation on size, I could not go into the detailed analysis of the institutions I attached importance to and covered in my primary research as those operating as joint alternatives such as the system of the ombudsman and the fields related to labour law, trade unions, municipalities, the police, arbitration proceedings and civil mediation as part of the secondary research.

Nevertheless I aimed to describe the services of legal institutions that are targeted at efficiency, expediency and the cheaper assertion of rights by operating for free, on an advance or according to market mechanisms and providing the protection of rights within a wide scope.

I followed the project method as the basis for my bilateral comparative legal analysis. With the help of this, I did not only describe my findings but also tried to identify and highlight the shortcomings, the initial unjustified separateness as well as the often long-dragging proceedings and individual legal cases. I found that it would be worthwhile to supplement the quantitative research performed in the investigated area with qualitative research findings,

which meant that I involved subjects having technical literacy in the investigated area as well as theoretical and practical experts in my research in order to grasp the essential relationships by subjecting these subjects to in-depth interviews.

I consider access to justice a channel that should serve efficient information flow and as such may also have a preventive effect, could eliminate the general aversion to and rejection of law. I am convinced that the concept of 'the legal channel' could be embedded in public awareness by communication, training and cooperation between the bodies creating and implementing laws, respectively.

My work has an interdisciplinary character having recognised the obvious that law may not exist in itself, and its relations to other disciplines are indispensable. Therefore I processed the information in this area by fact finding and comparative research.

In summary, I complemented both secondary and primary research by descriptive-analytical components, and this was further supplemented by a critical approach not concealing the *de lege ferenda* recommendations to the codifier.

By clarifying the concepts, sketching the fundamental issues, relying on the final conclusions of interdisciplinary dogmatism, performing statistical data processing and comparative analyses, I depicted the legal background of the domestic society. Often alternative tools shall also be drawn upon when solving legal problems for their complexity, since the limit lying on the periphery of the constitutional state often allows for an approach which, being inductive, may lead to a friendly codification approach having not only a theoretical presentation but a practice-oriented research methodology too.

Hence I believe that the expert, 'humane' and helpful public and civil assistants that are highly well-versed in law can ensure that people should not be left alone with their legal problems, since the efficiency of law is also inherently dependent upon fundamental legal conditions, such as the priority attached to optimum codification, the efficiency of the dispensation of justice and the level of legal awareness.

Zusammenfassung/Resume

Das Thema der Studie ist die grundrechtliche, bzw. rechtsoziologische Untersuchung der einzelnen Alternativen des Erlangens des Rechtes, genauer das Erschließen des Zugriffs zur Rechtsprechung und der institutionellen Aspekten bzw. des empirischen Angehens der alternativen Konfliktlösung-Mechanismen in Ungarn und in Holland.

In meiner primären Forschung habe ich angestrebt, den Maß der Aktivität in die Richtung der einzelnen rechtlichen, bzw. alternativrechtlichen Gebiete zu messen, weiterhin wollte ich aufgrund der Meinungen und meiner Kritik potentielle Entwicklungsmöglichkeiten zeigen.

Das Thema und meine Motivation widerspiegeln mit Überblick und Verarbeitung heimischer und internationalen Fachliteratur sekundäre Forschungsmethode.

Ich habe das Thema deduktiv angegangen und nach dem Studieren der einzelnen sekundären Quellen habe ich Hypothesen aufgestellt, die ich später mit empirischer primärer Forschung untermauert habe.

Auf qualitativer und quantitativer Ebene forschend habe ich Schlußfolgerungen gezogen, ich habe die wissenschaftlichen Ergebnisse - mit meinen Hypothesen verglichen – summiert, dann habe ich danach gestrebt, Vorschläge zu geben und Mängel auf fraglichen Gebieten möglichst aufzulösen.

In meiner sekundären Forschung bin ich vor allem aus dem strukturellen Aufbau des Zuganges zum Recht im holländischen Rechtssystem ausgegangen, wo das sog. „legal aid“ die rechtliche Hilfeleistung, die Opferhilfe, bzw. die Mediation und die Rechtliche Hilfeleistung für Migranten auch umfasst.

In Ungarn stehen für das sog. „Rechtwege suchende Publikum“ zahlreiche, mit der rechtlichen Hilfeleistung zusammenhängende, aber zergliederte Institutionen zur Verfügung – vom staatlichen Gebiet bis zur Privatsphäre.

Da der Umfang der Studie eingeschränkt war, musste ich einsehen, dass es zur ausführlichen Analyse der von mir für wichtig gehaltenen und in meiner primären Forschung als Alternative funktionierenden Institutionen wie der Ombudsmann, bzw. die Gebiete, die die Arbeitsrecht, Gewerkschaften, Selbstverwaltung, Polizei, das gewählte Gericht bzw. die bürgerliche Mediation betreffen, in der sekundären Forschung nicht mehr kommen kann.

Dennoch habe ich versucht, die Leistungen der rechtlichen Institutionen zu erschließen, die kostenlos und preventiv funktionieren und die Effektivität, die Schnelligkeit und die billigeren Dienstleistungen verwirklichen, oder die mit Marktmechanismus funktionieren und Rechtsschutz im breiten Kreis sichern.

In meiner Forschung habe ich als Grundlage der vergleichenden rechtlichen Analyse die „Projekt-Methode“ verwendet.

Mit derer Hilfe habe ich die von mir erforschten Ergebnisse nicht nur mit abschreibendem Charakter angedeutet, sondern ich wollte die Mängel, die unbegründete Zergliederung, bzw. die oft zu lange dauernden Verfahren und die einzelnen Rechtsfälle auch erschließen und offensichtlich machen.

Ich war der Meinung, dass es sinnreich ist, die quantitative Forschung auf dem Untersuchungsgebiet auch mit qualitativen Forschungsergebnissen zu ergänzen, deswegen habe ich auf dem Untersuchungsgebiet arbeitende, über Fachkenntnisse verfügende theoretische und praktische Fachleute in meine Forschung mit Tiefinterviews einbezogen, um die wesentlichen Zusammenhänge zu fassen.

Das Erlangen des Rechte halte ich für einen solchen Kanal, der dem effektiven Informationszufluss dienen sollte, so kann es auch eine preventive Wirkung haben und die allgemeine Aversion und Ablehnung im Zusammenhang mit dem Recht abbauen.

Der Einbau dieses „rechtliche Kanals“ in das Gemeinwissen ist meiner Meinung nach mit Kommunikation, Unterricht und mit der Zusammenarbeit der rechtschaffenden und rechtverwendenden Organe zu sichern.

Meine Studie ist interdisziplinär, die Evidenz erkennend, nach der das Recht in sich nicht existieren kann, sein Kontakt mit anderen Disziplinen unentbehrlich ist.

So habe ich auf diesem Gebiet die Informationen mit Tatsachenerschließung und mit vergleichender Forschungsmethode verarbeitet.

Zusammenfassend: sowohl die sekundäre als auch die primäre Forschungsmethode habe ich mit abschreibenden-analysierenden Elementen verbunden, dazu kritische Sichtweise assoziiert mit de lege ferenda Vorschlägen für die Gesetzgeber.

Mit dem Klären der Begriffe, mit dem Skizzieren von Grundfragen, mit den Schlussfolgerungen der interdisziplinären Dogmatik, mit statistischer Datenverarbeitung und komparativer Analyse habe ich den rechtlichen Hintergrund der ungarischen Gesellschaft erschlossen.

Bei der Lösung rechtlicher Probleme müssen oft wegen ihrer Komplexität auch alternative Mittel verwendet werden, der „limes“ am Rande des Rechtsstaates sichert ja oft einen solchen Zugang, der neben der induktiven und theoretischen Vorstellung mit praxisorientierter Untersuchungsmethode zu einem freundlichen Zugang der Rechtsverwendenden führt.

So hoffe ich darauf, dass gerechte, „menschliche“, hilfsbereite, dennoch „im Recht bewanderte“ staatliche und zivile Helfer sichern können, dass die Menschen mit ihren

rechtlichen Problemen nicht allein bleiben, die Effektivität des Rechtes hängt ja auch von grundsätzlichen rechtlichen Bedingungen ab: von der optimalen Rechtsschaffung, von der Effektivität der Rechtsverwendung, bzw. von der Priorität des Niveaus des Rechtbewusstseins.

IV. Szerző publikációi az értekezés témakörében

- *A gazdasági mediációról.* Gazdaság és Jog 2012. 20: (5), 11-16. o. (2012)
- *A fogyasztói jogérvényesítés és a fogyasztóvédelem extrajudiciális eszközei.* In ÁDÁM Antal (szerk.): PhD tanulmánykötet, PTE-ÁJK Doktori Iskola, 2011
- *A jogi segítségnyújtás nemzetközi és magyar gyökerei, a jelen kihívásai.* In ÁDÁM Antal (szerk.): PhD Tanulmányok 8. Pécs, PTE ÁJK Doktori Iskolája, 2009. 513-560. o.
- *A gazdasági mediációról és a magyar választottbíráskodást érintő változásokról.* In BENCSIK András, FÜLÖP Péter (szerk.): Jogász Doktoranduszok I. Pécsi Találkozója – Tanulmánykötet Pécs, PTE ÁJK Doktori Iskolája, 2011. 185-190. o.
- *Jogi Útkeresés: a joghoz jutás elméleti lehetőségei és gyakorlati példái. (The legal labyrinth: theoretical possibilities and practical examples/ Finding the legal way: theoretical possibilities and practical examples)* megjelenés alatt (In BGF Tudományos Évkönyv)
- *Az alternatív konfliktuskezelés művészete: a mediáció történetének bemutatása, alkalmazás a büntetőjog vetületében.* In JUNGI Eszter (szerk.): Büntető Tanulmányok XII., MTA Veszprémi Területi Bizottság, 2011. 239-297. o.
- *Romani Cris és a roma kultúra tradicionális konfliktusmegoldása.* In JUNGI Eszter (szerk.): Büntető Tanulmányok XIII., MTA Veszprémi Területi Bizottság, 2012. 159-181. o.
- *A bűnmegelőzés és az áldozatsegítés szerepéről, tradicionális szemlélet és aktualitások a hatályos jogszabályi változások tükrében* (társ szerző: Novákné Lang Szabina). In JUNGI Eszter (szerk.): Büntető Tanulmányok XIII., MTA Veszprémi Területi Bizottság, 2012. 135-158. o.
- *A jogi segítségnyújtás nemzetközi kötelezettségeink rendszerében, a magyarországi jogi segítségnyújtás rendszerének kialakítása, a jövő a társadalmi és politikai változások tükrében. Legal aid as part of our international obligations; establishing a framework to provide legal aid in Hungary; the future in the light of social and political changes.* In MAJOROS Pál (szerk.): BGF 2010 Tudományos Évkönyv, Merre Tovább? Gazdaság és Társadalom, realitás és esély Unió-BGF-Finance, 309-349. o. (BGF Tudományos Díj 2011 elnyerése)
- *Mediáció a gazdasági életben.* In KARLOVITZ János Tibor (szerk.): *Ekonomické štúdie - teória a prax konferencia: Gazdasági tanulmányok - elmélet és gyakorlat konferencia.* Komárno, Szlovákia, International Research Institute s.r.o. 2013., 83-89. o.
- *Az új típusú menedékjogi eljárás összefoglalása, a jogi támogatás rendszerének szemléltetése Hollandia példáján keresztül.* In BENYÓ Marianna, CSEJTEI István, HIDASI Judit, LAKATOS-BÁLDY Zsuzsanna, NYÁRÁDY Gáborné, NYUSZTAY László (szerk.), PÓLYI Csaba, SZEKERES Diána, SZILÁGYI Judit, VÁNDOR János: *Tanulmányok a Nemzetközi Migráció Köréből.* Budapest, Perfekt Kiadó, 2011. 146-172. o.
- *A jogi segítségnyújtás, mint nemzetközi kötelezettség.* In RADVÁNYI Tamás (szerk.): *Pénz és Társadalom: A Pénzügyi és Számviteli Kar tudományos műhelyéből.* 2010. Budapest, Unió-BGF-Finance, 127-137. o.
- *Legal aid as part of our international obligations.* ZADRAVECZ Zsófia (szerk.): Spring Wind 2011, Tavasz szél 2011., 2011. 391-397. o. (ISBN:978-615-5001-33-8)

V. A tézisekhez felhasznált irodalom

- A helyreállító igazságszolgáltatás jogi szabályozása és gyakorlata néhány európai országban*, AGIS 171, Család, Gyermek, Ifjúság könyvek Budapest, 2008
- ANDORKA** Rudolf: *Bevezetés a szociológiába*. Budapest, 1995
- ANKA** Tibor – **BÓKA** Judit: *Mediáció, egyeztetés, választott bíraskodás*. Közjegyzők Közlönye, 2000/7-8
- BABBIE** Earl: *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Hatodik, átdolgozott kiadás, Balassi kiadó Budapest, 2008
- BADÓ** – **LOSS H. SZILÁGYI** – **ZOMBOR**: *Bevezetés a jogszociológiába*. Miskolc, Bíbor Kiadó 2000
- BALOGH** Lídia – **KÁDÁR** András Kristóf – **MAJTÉNYI** Balázs – **PAP** András László: *Antidiszkriminációs és esélyegyenlőségi alapismeretek*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2010
- BARABÁS A.** Tünde: *Börtön helyett egyezség? Mediáció és más alternatív szankciók Európában*. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti kiadó Kft., Budapest, 2004
- BARCY** Magdolna – **SZAMOS** Erzsébet: „*MEDIARE NECESSE EST*” *A mediáció technikai és társadalmi alkalmazása*. ANIMULA Kiadó, Budapest, 2002
- BÁRD** Károly: *Igazság, igazságosság és tisztességes eljárás*. Fundamentum, 2004/1
- FENYVESI** Csaba: *A védőügyvéd. A védő büntetőeljárás szerepéről és jogállásáról*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2002
- KECSKÉS** László – **LOMNICZI** Zoltán – **MACZONKAI** Mihály: *Az Európai Közösségek Bírósága*. Budapest, HVG-Orac, 2001
- KENGYEL** Miklós: *A polgári bíraskodás hétköznapijai*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1990
- KENGYEL** Miklós: *Magyar Polgári Eljárásjog*. Tizedik, átdolgozott kiadás, Osiris Kiadó, Budapest, 2010
- KENGYEL** Miklós: *A polgári eljárásjog az ezredfordulón*. Magyar Jog, 2000. 47. évf. 12. sz.
- KIRÁLY** Lilla: *A polgári jogvitákban a jogi segítségnyújtás nemzetközi, történeti áttekintése, rendszere, hatályos magyar szabályozása és perspektívái*. MJ 2004/8
- KIRÁLY** Lilla: *Jogi segítségnyújtás a polgári jogvitákban*. In KENGYEL Miklós (szerk.): 50 éves a Polgári Perrendtartás, Pécs, Dialóg Campus, 2003
- KONDOROSI** Ferenc: *Bölcsőtől a csadorig. Az emberi jogok védelmének új kérdései*. Emberi Jogok Magyar Központja Közalapítvány, Budapest, 2011
- OSZTOVITS** András (szerk.) *Az Európai Unióról és az Európai Unió Működéséről szóló szerződések magyarázata I*. Complex Kiadó, Budapest 2011
- PETRÉTEI** József: *Az alkotmányos demokrácia alapintézményei*. Dialóg-Campus, Pécs, 2009
- PETRÉTEI** József: *Jogszolgáltatás versus igazságszolgáltatás*. In: Jog – értékek – erkölcs, Emberi Jogok Magyar Központi Közalapítvány, Budapest, 2006
- POKOL** Béla: *A jog elkerülésének útjai*. (Mediáció, egyezségkötés), Jogelméleti Szemle, 2002/1
- VISEGRÁDY** Antal: *Jog-és állambölcsület*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2002
- Access to Justice: Human Rights Abuses Involving Corporations – The Netherlands. A Project of the International Commission of Jurists**. ISBN: 978-92-9037-146-3, International Commission of Jurists, Geneva, 2010, VIII. to Justice: Human Rights Abuses Involving Corporations, 1-43.
- BARENDRECHT J. M., KAMMINGA Y.P. & VERDONSCHOT J.H.**: "Priorities for the Justice System: Responding to the Most Urgent Legal Problems of Individuals" Social Science Research Network, February 2008. , *TISCO Working Paper No. 001/2008 Tilburg*

University Legal Studies Working Paper No. 002/2008 TILEC Discussion Paper No. 2008-011

BARENDRECHT J.M., MULDER J.W. & GIESEN I.: *How to Measure the Price and Quality of Access to Justice?* Tilburg, Tilburg University, Social Science Research Network, November 2006. (Forrás: <http://www.tilburguniversity.edu/research/institutes-and-research-groups/tisco/research/projects/access/papers/06-11.pdf>)

BESSELINK, Leonard: “*Internationaal Recht en Nationaal Recht*” [*International Law and National Law*] In **HORBACH, Nathalie-, LEFEBER, René and RIBBELINK, Olivier** (ed): *Handboek Internationaal Recht*. TMC Asser Press – The Hague, 2007, pp. 47-80 [Handbook International Law]

BESSELINK, Leonard: “*Voetangels en klemmen: de horizontale werking van burger- en politieke rechten*” In: **FLINTERMAN, Cees en GENUGTEN, Willem van** (eds): *Niet-statelijke actoren en de rechten van de mens; gevestigde waarden, nieuwe wegen. Boom Juridische uitgevers* – Den Haag, 2003, pp. 3-18 THE NETHERLANDS 49

BLANKENBURG, Erhard: *The Lawyers' Lobby and the Welfare State: The Political Economy of Legal Aid*. 1999. In **REGAN, Francis – PATERSON, Alan – GORIELY, Tamara – FLEMING, Don** (Eds.): *The Transformation of Legal Aid. Comparative and Historical Studies*.

BLANKENBURG – GOTTWALD – STREMPERL (Hrsg.): *Alternativen in Ziviljustiz*. Bundesanzeiger. Bonn, 1982

CALABRESI: *Access to Justice and Substantive Law Reform: Legal Aid for the Lower Middle Class*, in *ACCESS TO JUSTICE: EMERGING ISSUES AND PERSPECTIVES* 169 (Alpen aan den Rijn/Milan, Sijthoff and Noordhoff/Giuffe, Vol. III. of the Florence Access-to-Justice Project Series, M. **CAPPELLETTI** & **B. GARTH** eds., 1979)

CAPPELLETTI & GARTH: *Access to Justice: The Worldwide Movement to Make Rights Effective: A General Report*, in *Access to justice*. Volume I.

CAPPELLETTI, Mauro: *Access to Justice as a Theoretical Approach to Law and Practical Programme for Reform*. South African Law Journal, 1992/1.

CAPPELLETTI, Mauro – GARTH, Bryant: *Access to Justice as a Focus of Research*. Windsor Yearbook of Access to Justice. Vol. 1, 1981. IX–XXV. **CAPPELLETTI, Mauro** 1976: *Access to Justice*. Comparative General Report, III. Zugang zum Recht, RabelsZ40, 1976.

GRAMATIKOV M. A.: “*Methodological Challenges in Measuring Cost and Quality of Access to Justice*”, Social Sciences Research Network, Octobre 2007., *Tilburg University Legal Studies Working Paper No. 005/2008 TISCO Working Paper Series on Civil Law and Conflict Resolution Systems No. 002/2008*

GRAMATIKOV, M., BARENDRECHT, M. AND VERDONSCHOT, J. H.: *Measuring the Costs and Quality of Paths to Justice: Contours of a Methodology*, 2008. , *TISCO Working Paper Series on Civil Law and Conflict Resolution Systems No. 004/2008 Tilburg University Legal Studies Working Paper No. 009/2008*

GRAMATIKOV, M., KLAMING, L.: “*Justice as Experienced by the User: A Study of the Costs and Quality of a Path to Justice in The Netherlands*.” 2008., *Tilburg University Legal Studies Working Paper No. 004/2009*

GRAMATIKOV, M.: *A Framework for Measuring the Costs of Paths to Justice*. October 2008. , *The Journal Jurisprudence, Vol. 2, p. 111, February 2009* , *TISCO Working Paper Series on Civil Law and Conflict Resolution Systems No. 006/2008*

CAPPELLETTI, M. & WEISNER, J. eds.: *The Florence Access-to-Justice Project, Volumes I-IV*. Alpen aan den Rijn/Milan, Sijthoff and Noordhoff/Giuffe, 1978-1979.

VAN ZEELAND, C.M.C. and BARENDRECHT, J.M.: *Donner verbiedt proef no cure no pay advocaten “Legal Aid Systems Compared: A*

Comparative Research into Three Legal Aid Systems” Centre for Liability Law Tilburg University (December, 2003) available at <http://www.tilburguniversity.nl/faculties/law/research/tisco/publications/reports/legal-aid-systems.pdf>

University of Pécs
Faculty of Law
Doctoral School of Law

Szekeres Diána

**Various alternatives of judicial services
in terms of fundamental rights**
Doctoral Theses

Manuscript closed on 21 April 2013

Thesis Advisor
Dr. habil. Chronowski Nóra
Associate Professor

Pécs 2013

I. Research objective

The objective of the research on which the thesis is based is to investigate the institutional aspects of and empirical approaches to access to justice and alternative dispute settlement mechanisms in terms of constitutional law and legal-sociology in Hungary and in the Netherlands. I narrowed down the broader concept of 'access to justice' to 'access to judicial services', and described several related institutions, such as victim support, legal aid and criminal mediation in Hungary and legal aid, mediation and the provision of legal aid to migrants in the Netherlands. I consider the Dutch legal aid system as an exemplary model bearing numerous links to the Hungarian mechanisms that might, at the same time, show prospective developmental directions for them.

My selection of the topic was originally inspired by my work in the Office of Justice, where I experienced that those seeking legal aid often possess extremely little information about the aspects of fundamental rights and the institutional background when wishing to assert their rights or settle disputes. Therefore I thought that it would be useful to subject the essence of access to justice in terms of fundamental rights, the institutional framework as well as the legal philosophical aspects of the problem to a comprehensive analysis.

Law plays a major role in the operation of modern societies; legal views, rules and guarantees are gaining importance in the life of individuals. In my thesis my intention is to funnel attention to the actual realisation of judicial services and the opportunities individuals have to assert their rights, which basically means that the 'actual realisation of access to justice' is in the focus of my research.

Before the 1900s people lived in relatively small communities and the need for legal aid and litigation was not significant. The change in the internal structure of communities meant a turning point also in this respect that furthermore reinforced the role of law in everyday life. This is what brought about the phenomenon that we call 'access to justice'. As part of access to justice, apart from formal legal equality, the aspiration for equal opportunities also evolved. Originally they were simply the subject of legal-sociological research in Great Britain and in the United States, but in the second half of the 20th century, experience confirms, that legislation also reacted to them. Unfortunately, rather few sociological studies are available regarding Hungary that could be utilised for this purpose.²⁰ I

²⁰ Pokol Béla, *Jogszociológiai vizsgálódások*, Rejtjel Kiadó, Budapest, 2003., p. 71.

assumed that the effect of the legal concepts of the United States also had a bearing in Hungary. It becomes obvious, for example, as soon as we realise that besides legal aid granted by the state, legal aid granted by the private sector has developed in a similar way. One of the topics analysed by legal sociology is which conflicts develop into legal disputes and what could lead to their resolution apart from the legal way.²¹ Legal sociology offers four main ways for us to resolve these conflicts: by direct negotiation between the parties, by the involvement of a third party (mediator), by a third party acting as an independent decision-maker (arbitrator or judge) or by the state court. When considering the chain of negotiation, mediation, arbitration and adjudication, we can notice a higher and higher level of formalisation. Therefore my aim was to test and measure the level of activity in the alternative fields, and to define potential developmental opportunities in the light of the opinions received.

If I were to summarise my work and research aspirations by one sentence, I believe the following idea would best meet the research objective I have set; my intention was to take a snapshot and thereby depict the situation individuals are landed in with regard to exercising rights and dispensing justice.

II. Research, analysis and method

In the course of research, after the topic was identified and the motivation evolved I went on studying and processing international and domestic technical literature: the findings of studies, reference materials from the Internet, projects and statistical data. In this respect, methodologically, I found the findings of the Cappelletti research on right to justice and the role of the welfare state extremely significant.²² Consequently, I approached the topic deductively; I defined the topic, proposed hypotheses after getting to know the secondary sources and, after all these, I could embark on empirical primary research to verify my assumptions. The research was conducted on both qualitative and quantitative levels based on which I drew conclusions and summarised the scientific findings in comparison with the proposed hypotheses. Afterwards, recommendations and prospective solutions were put forward.

²¹ Pokol Béla, *Jogszociológiai vizsgálódások*, Rejtjel Kiadó, Budapest, 2003., p. 56.

²² Cappelletti & Grath, *Access to justice, The Worldwide Movement to Make Rights Effective. A General Report*, in id, Vol. I. és *AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSHOZ VALÓ JOG* Volumes I-IV; Cappelletti and Garth, *Az jurisdictionhoz való jog: A világméretű mozgalom legújabb hulláma, mely a jogokat hatásossá teszi: Általános jelentés, AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSHOZ VALÓ JOG I* alapján

By means of an online as well as paper-based questionnaire survey and query I surveyed the links of individuals to access to justice. As far as the structure is concerned, this questionnaire focused on queries about the legal knowledge system and the organisational structure of legal institutions. My research was mainly focussed on mapping the related legal instruments and the available institutional system, conducting a satisfaction and efficiency survey and motivation but also considered a range of sensitive data to ensure completeness. My objectives furthermore included getting to know the expectations of the surveyed public regarding law, the opportunities granted by the given institutional structure, measuring the level of activity of those applying for legal aid to alternative structures and also making proposals on potential developmental areas based on the findings.

In my research, I intended to reveal the differences and similarities in the responses given to the questionnaire by the Hungarian and Dutch 'public seeking the law'. I applied the project method as the basis for my bilateral comparative legal analysis. With the help of this, I did not only describe my findings but also tried to identify and highlight the shortcomings, the initial unjustified separateness as well as the reasons for the often long-dragging proceedings. I also considered the differing chances of repeated litigants in terms of the outcome of their procedures, identified the possible obstacles to access to justice with a view to the outcome of the legal proceedings and also closely considered the topic of unequal opportunities, both positive and negative discrimination.

The thesis was based on the analysis of a domestic survey of a population of about 1100 covering the western-Hungarian region and providing a comprehensive view of the phenomenon called '*access to justice*'. The Dutch sample contains 104 responses. My aim was to find ways for the efficient, fast and cheaper assertion of rights. I aimed to learn the interaction between the structured legal institutional structures with those seeking law. In order to achieve this aim, I tried to identify the different levels of knowledge, readiness to use and satisfaction in using the system and also to map the required changes so that the principle of '*access to justice*' could be realised.

From micro theoretical respect, from the individual's point of view, I tried to assess the behavioural structure regarding access to justice by focussing on the responses prompted by internal processes.²³ I intended to find an explanation for the situation in which the public seeking law is through the application of the nomothetic approach. Unfortunately, due to the limitation on size, it was not possible to define and consider each factor I included in the

²³ Earl Babbie, *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*, sixth, revised edition, Balassi kiadó, Budapest, 2008., p. 49.

questionnaire in a detailed way. With the partial interpretation of the questions asked and the factors considered I was striving for a more general understanding.²⁴ By the deductive method, working from general statements to the specific ones, I firstly tried to find an answer to the 'whys' by revealing the relationships I logically or theoretically assumed and then tried to check, by recording my observations, whether the expected and assumed relationship really appears.²⁵

The questionnaire, as a basic form of quantitative research, significantly contributed to the survey since I endeavoured to assess the level of satisfaction, the impacts expected by respondents, the conceived problems and the possible deficiencies in the surveyed area of access to justice by analysing the responses. In the scope of the questionnaire survey I therefore considered the population of the Western-Transdanubian region (Győr-Moson-Sopron, Vas and Zala Counties) as the parent population without any distribution according to age, and the basis for the analysis was the assessment of the fundamental issue of access to justice. Domestically, the number of received and analysed questionnaires can be considered as a representative sample in researching the given legal sociological interdisciplinary field.

The starting point of my research was to test the relationship between access to justice and the exertion of rights, and jurisdiction and the exercise of jurisdiction by minutely examining the conditions of the evolution of various essential guarantees and how their realisation is ensured. I find this survey especially important since, by studying a sample of nearly 1100 and by intensive research, I could obtain current information, had the opportunity to investigate open key cases and could get to know phenomena and processes in which, besides mere description I can also attempt to identify developmental opportunities. I found primary research indispensable for forming an opinion, primarily in order to look for an answer what laypeople's or possibly 'semi-professional' people's opinion on the opportunities of access to justice is, at what level they know the institutional system and to what extent they are affected by and satisfied with the institutions being the subject of the study. I also asked how satisfied the clients were with the operation of customer services, the level of the information received, how much the service was to their liking and how much the results delivered by it were satisfactory and how much they were adequate to the answer received regarding the problem.

²⁴ Earl Babbie, *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*, sixth, revised edition, Balassi kiadó, Budapest, 2008., p. 38.

²⁵ Earl Babbie, *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*, sixth, revised edition, Balassi kiadó, Budapest, 2008., p. 40.

My starting hypothesis was that there would be major perceivable differences in terms of the relationship of surveyed clients to access to justice. I supposed that the knowledge of law and the level of knowing law may also serve as a dividing line, and therefore I also tried to analyse the typical demographical features of the clients, their level of education, qualification and job. I furthermore proposed the hypothesis that the financial standing, the place of residence, the marital status or the sex of the given client might correlate differently with clients' motivation in accessing law.

Obviously, expertise could not be neglected either and therefore the quantitative research conducted in the surveyed area inevitably needed to be supplemented later on with qualitative research results, which meant involving keen respondents with technical literacy in the surveyed area in my research – possibly in the form of in-depth interviews – in order to grasp the significant and valid relationships. This statement, however, also supposes that, though in a limited way, the nature and extent of people's legal literacy may at the same time be persuasive and may elevate the level of access to law as well as its efficiency. Therefore I find a basic level of legal literacy highly necessary in education and in knowledge-based society in general.

By conducting a questionnaire survey my research methodology was a fact-finding and comparison-based one. My secondary research involved library research in the classical sense of the word, in order to process the relevant technical literature and papers and get to know and make use of current reference materials that are available online. Both the secondary and the primary research were based on the descriptive and analytical method merged with a critical approach, obviously in the interest of drafting *de lege ferenda* proposals for the legislator. My primary research also involved processing statistical data.

As a starting point, I strived to clarify the concepts and define fundamental questions that lead to general relationships and, by applying interdisciplinary dogmatics, I aimed to map the domestic legal background, while not neglecting the comparative analytical method either.

Consequently the structure of my dissertation – after the motivations for selecting the topic were put forward and the theoretical background and research method described – is the following: the clarification of the basic concepts makes the judicial services I surveyed in the context of access to justice explicit, and afterwards the description of the development of related international, and primarily European fundamental rights standards and the enumeration of EU requirements and aspirations form a basis for analysing domestic and Dutch solutions. Within the Hungarian context, I am describing the development of legal aid, victim support and, first and foremost, criminal mediation starting out from the system of

requirements of fair play, while in the Dutch context I describe the legal aid model and the institutional system of legal aid granted to migrants. After a parallel analysis, the solutions in the two states are compared, also bearing in mind the assessment of the results of primary research, conclusions are drawn and constructive recommendations are put forward.

III. Research findings

Besides the analyses of legal rules, by utilising the findings of legal sociological, social, economic and even psychological and anthropological research, jurisdictional tasks become totally realisable, all the more so if supplemented with arrangement between the parties. We must furthermore consider that, besides state bodies, non-governmental organisations with proper legal background can also provide effective help to those in need, strengthening their legal protection and consequently relieving the state of some burden. The research has also confirmed my hypothesis that along with considerations to ensure representativeness (age groups, educational level, size of the place of living or corporate size and the geographical place of operation), significant relationships can be interpreted in terms of the realisation of access to justice.

With the other available alternatives (ombudsman, complaints days at court or the prosecutor's office, assistance regarding labour law, assistance by trade union, mediation, municipality or police etc.), it becomes possible to make use of the services that are sufficient and of an adequate quality and rendered as part of legal aid through the cooperation of institutions either for free, on an advance or according to market mechanisms in a wide range. Thereby the legal matters of clients so far claiming to be dissatisfied could be resolved, efficiency, expediency and the cheaper assertion of legal rights could be guaranteed.

1) Major statements regarding the European system for the protection of fundamental rights and access to justice

I have ascertained that the European Convention on Human Rights, apart from setting forth the right to fair public hearing within reasonable time in civil and penal matters, also governs the scope of specific guarantees of criminal procedures to be asserted. The judicial practice of the European Court of Human Rights fills the above-referenced provisions with content by that it defines the right to go to court and sets its efficiency and effectiveness as a

condition. The judicial practices of the European Court of Human Rights must serve as an example to be followed by every developed democratic constitutional state.

Recommendation No. R (81) 7 of the Council of Europe on measures facilitating access to justice declares that the right to access justice be a fundamental element in every democratic society. The Council of Europe defines it as a criticism related to court procedures that they are often very complex, time-consuming and costly, that parties that are in an economically or socially weak position are unable to and hindered in exercising their rights.

The recommendation also sets forth fundamental principles that are of importance in terms of maintaining a balance in the assertion of rights by the needy: the simplification of court procedures, shortening their time, the efficient provision of the cost allowance system and the issue of providing further information with respect to the procedures by bodies granting facilities for exercising justice.²⁶

Recommendation No R (93) 1 on effective access to law and to justice for the very poor puts forth that making use of the instruments of law must be indispensable for persons deprived in terms of their economic conditions too and furthermore calls for access to be made available. Legal representation must be made available to the socially disadvantaged members of the society as well, legal advisory services will need to be set up and prominence be granted to alternative dispute settlement procedures. The Council of Europe intends to increase the involvement of non-governmental organisations in resolving legal disputes.²⁷

Pursuant to Article 47 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union, the right to an effective remedy and a fair procedure shall be granted to everybody. As per Paragraph (3) of Article 47 of the document, legal aid shall be made available to those who lack sufficient resources in so far as such aid is necessary to ensure effective access to justice.

Still the opinion on legal aid varies from country to country. The institution of legal aid is considered as a fundamental right in the European Union since for every person whose rights or freedoms granted by European Union law have been violated, access to efficient legal remedy before a tribunal must be ensured.

Under the resolution of the Council of the European Union, upon the Commission's recommendation, the European Civil Justice Systems dealing with civil and commercial

²⁶ Recommendation No. R (81) 7 of the Committee of Ministers to Member states on measures facilitating access to justice, reference:

<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=599788&SecMode=1&DocId=671776&Usage=2> (downloaded on 21 November 2010)

²⁷ Recommendation No. R (93) 1 of the Committee of Ministers to Member states on effective access to the law and to justice for the very poor, reference: http://www.mediacje.wpia.uw.edu.pl/files//rada_europy/1993-1eng.pdf (downloaded on 21 November 2010)

affairs have been set up whose main task is to simplify the life of people who are involved in cross-border disputes branching over several member states as an instrument to facilitate and perfect judicial cooperation between member states.²⁸

When the field of legal aid is investigated, we must not ignore the Council Framework decision no. 2001/220/JHA of 15 May 2001 on the standing of victims in criminal proceedings since it primarily emphasises the role of the state in the field of legal aid: summarises the tasks to be fulfilled by the state regarding the protection of victims and also describes participation in criminal proceedings and the forms of assistance that may be provided out of court.

2) Conclusions drawn from the analysis of domestic principles and institutions related to access to justice

I am emphasising that it is a paramount obligation for the state to create the legal framework to assist the assertion of fundamental rights and obligations, to ensure the operation of the framework in practice and to create the institutional system of courts and authorities that is required for its operation that is definitely able to ensure equal opportunities. We can state that it must be set as a legislative aim in all times to create institutional opportunities and support also for people who are unable to exercise their rights for financial, social or other reasons. One of the major challenges of public administration is the creation of an institutional system that is compensatory, equalizing, has a high level of professionalism yet is understanding to people and clients and is client-centred. I find the creation of integrated client centres an important step in introducing the comprehensive informative function about citizens' opportunities to assert their rights.

The European Court of Human Rights up to this date has explained and justified in a detailed way in several of its verdicts to serve as precedent that positive state measures can be applied in cases when the right to go to court is endangered by financial, personal and not legal factors since the aim is to eliminate prospective legal impediments on a state level.

Our international legal obligations first and foremost include ensuring the right to go to court by state legislature for those seeking justice, the right of defence, the right to have cases adjudicated in an unbiased way and the obligation to work out the operation of effective mechanisms to assert rights as well as to create the possibilities to grant access to the same. In order to create legal equality, the modern creation of the institutional structure for legal aid

²⁸ Horváth Zoltán, *Kézikönyv az Európai Unióról*, HVGORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Hatodik, átdolgozott, bővített kiadás, Budapest, 2005, p. 575 and p. 598.

was an indispensable condition, since ensuring the right to go to court, giving priority to the right to assert rights and making alternative dispute settlement methods possible is a fundamental need in a modern democratic EU member state. Service-centred public administration can only be provided by a service-centred state in which high-standard legislation is ensured. At the same time, in terms of public administration, client-friendly, transparent and calculable public administrative services that can at the same time be followed up are coming to the forefront that, as part of a cost-efficient and differentiated law assertion system, can guarantee a system of calculable and accessible allowances and benefits.

I believe that quasi-mediation not specifically requiring or completely replacing litigation at court with respect to specific civil, consumer protection and labour law disputes could count as a modern form of the system that would relieve the burden of the tribunal courts and would, at the same time, allow for complying with the general EU trends.

The Council of Europe also considers the issue of legal aid as a priority considering the fact that it has put forward several recommendations regarding this topic for the governments of the member states. These recommendations declare that the right to access justice must be a fundamental element of every democratic society. This principal is of vital importance because for private individuals deprived for economic and social reasons procedure at court is often highly costly, time-consuming and complex and therefore they are able to exercise their rights only in part or the exercise of their rights might meet obstacles. A speciality of the effective domestic legal aid system is consultation before or prior to litigation that may reduce the number of unnecessary or prospectively fruitless claims. The procedure is special and goes beyond the scope of a complaints day at courts since by delegating representation in court to the service, advisory and informative services before litigation and actual litigation have become connectable.

In my opinion, the legislator's intention to filter out false declarations, review or withdraw the given support in order to support really those in need by the effective system of legal aid and to ensure that the related state sources would be allocated efficiently, has been realised.

A special feature of the Hungarian legal aid system is the distinction between in and out of court forms during the procedure, which at the same time, serving as a basis for differentiating between those seeking justice, defines the legal dispute, its type and also distinguishes between the forms and possibilities of support based on income and economic condition. When working out the system of conditions, the legislator's aim was to keep the fundamental principal that the constitutional right of equal opportunities would not be

violated in any case in mind, while the prohibition on discrimination be considered and the balance in the assertion of right by the needy ensured.²⁹

A fundamental criterion of access to justice is the prohibition on discrimination. The prohibition on discrimination is a category set forth in the Fundamental Law of Hungary that permeates our everyday life. Equal treatment, equal opportunities and the prohibition on discrimination are intertwining concepts the realisation of which is indispensable for individuals' need for access to justice.

Nowadays the role of restorative justice is unquestionable. When norms are violated, in my opinion, under this approach, the energy must be used for repair, remedy and restoration. Both the offender and the victim must be jointly considered since, symbolically, they represent the two sides of a coin.

In my opinion, the following statements can be made in connection with victim support services.³⁰ The public administrative procedures set forth by law are free from dues and fees so that the widest layer of the society irrespective of economic conditions could benefit from these services. Making use of the support is voluntary and starts with an application and is based on cooperation with the authority in every respect. Victim support services can be applied for, irrespective of the rules defining scope and competence, at any regional level victim support service in concert with the principle of client-friendly public administrative procedures.

Access to justice must be available to individuals under any condition. Access to justice is one of our fundamental rights: thereby we can gain help and protection, assert our rights and duly comply with our obligations. Access to justice is not only available to people when they experience problems, but also when they get involved in criminal procedures. The operation of the public defender relates to the latter case which is of paramount importance in terms of access to justice for the public defender, by representing the person involved in a criminal procedure he helps this person in making the right legal declarations, the different phases of the procedure and the interpretation of law.

On the matter of mediation in criminal procedures, Recommendation no. R (99) 19 of the Committee of Ministers of the Council of Europe defines for member states that reparation of the right amount be introduced. The agreement between the offender and the victim must comply with the extent of reparation received by the victim arising in connection

²⁹ Juhász Edit, „Nép Ügyvédje”- avagy a jogi segítségnyújtás hazai reformja, Acta Humana Volume 15, 2004. Issue 3, p. 9.

³⁰ A jogi segítségnyújtás nemzetközi és hazai kötelezettségei, a jelen kihívásai, In: ÁDÁM Antal ed. PhD Tanulmányok 8., Pécs, 2009, pp. 549-552.

with the committed crime. The recommendation details the conditions of the mediation procedure, the applicable methods and the right manner to deal with the offender and the victim. The free will of the parties is a condition to the application of the mediation procedure. In working out the answers to the crime, the related voluntary mediators and the community must directly participate since in this way material interest and need can be reflected in the resolution of the conflict.

In civil mediation³¹ we can see highly imposing and significant efficiency indicators regarding those ready to follow this procedure, while it is very difficult to create motivation for it. As opposed to the area of mediation in criminal law, where the parties already express their intention to participate during their hearings by the prosecutor or the court or when the parole officer's opinion is drafted. The motivation of the involved parties is different for criminal mediation still numerous advantages and arguments or interests in favour of participation appear that are motivating factors for both parties. Mediation in criminal procedures is a unique opportunity for the aggrieved party in the sense that that party should be able to assert their claims and interests more efficiently. The procedure at the same time ensures for the offender the opportunity to assume liability for what happened and to offer restoration and reparation.

In terms of delivering upon the objectives of mediation procedures I am highlighting and stressing the following, the agreement made between the offender and the aggrieved party complies with legal regulations and requirements if the victim accepts the compensation offered by the offender in compensation and reparation in any form for the damage caused by the crime.

In our country, access to justice is not exclusively ensured by the direct operation of organisations and authorities specifically facilitating this aim. The essence of access to justice is that the individual should get the most help possible in order to assert their rights and comply with their obligations. The legislator's aim with the New Fundamental Law entering into force and the introduction of public administrative reforms was to make the forums where individuals get assistance accessible in the simplest way possible. The most important point for an ordinary client is to find the best solution for their questions and problems in a relatively short time.

3) Access to justice in the Netherlands – *best practices*

³¹ KUTACS Mária: Törvény a mediációról I-II. CJ, 2003/3. p. 5-8.; 2003/4. p. 16-19.

The legal aid system operating in the member states of the European Union differs from country to country since different models have developed in answer to different social, economic and cultural conditions. The individual is in need of state support in legal representation or for other reasons since their economic conditions do not allow for paying the high amounts of procedural fees and other costs. In many cases it is possible to grant an exemption from costs or dues but it only relates to the procedural costs and, if the client chooses his own legal counsel, this exemption does not cover the counsel's fees.

Under the European Convention on Human Rights and the Dutch Constitution, all the citizens of the Netherlands have the right to go to court and ask for legal advice and representation and – should it be insufficient – apply for state-financed legal aid.

The Dutch legal support system is basically a two-tier system including two areas through which legal aid can be asked for. Legal Services Counters primarily render basic services such as legal advice. They clarify the legal cases with the client and provide information and advice. When required, they refer the client to a private attorney or a mediator who operate as second-line services providers. The client may also apply for help from state-financed attorneys. Private attorneys and mediators are paid by the Legal Aid Council in order to support their work with clients with limited financial powers. They receive fixed fees although exceptions can be made in more complex cases. To a certain extent, trade unions and consumer protection organisations also provide legal aid. The number of insurance policies including legal aid services is also on the rise. In April 2006, the legal aid system got reformed. Since then, access to legal support is dependent on the client's annual income and property status.

Legal aid is generally provided in the Netherlands by private attorneys and law firms that represent their clients in the main areas of law: criminal law, family law, labour and employment law, property law, social insurance, consumer protection, public administration, and refugee and immigrant law.

The Legal Aid Council, *Raad voor Rechtsbijstand*, acts in all cases regarding administration, supervision, cost and the practical application of the legal aid system. The Legal Aid Council has one central and five local offices.³² They render legal advice and if necessary, the service of professional attorneys registered by the bar association are made available from two sources: the Legal Service Counters operate as offices do that are generally known as 'front offices', while private attorneys and mediators provide legal aid in

³² In February 2009, five regional councils merged into one national Legal Aid Council that has one central and five local offices.

cases that are more complex and time-consuming as “back offices”. Therefore the legal aid model is a mixed model consisting of a state-funded primary line and a private-type secondary line of services.³³

A part of the fee is paid by the client. This fee, although covers only a small part of the actual costs, is to encourage the client to think over the arguments and counterarguments related to filing the application and prevent some in initiating actions on frivolous grounds, and, therefore, the legal support system as a whole can be better controlled. Access to legal aid is not only dependent upon the level of income, but also on access to financial instruments (such as deposits).

In the Netherlands, as of today, thirty Legal Service Counters have been set up along with a website and a call centre. In the waiting area there is a computer terminal on which various legal documents can be searched. Legal advisors work in shifts both in the call centre (answering queries made by phone or by e-mail) and at the customer services counters in the consultation room. The call centres in the various customer services centres are interconnected so that the work load could be levelled out all over the country. Sophisticated software specifically designed to this end is available to the employees so that they can answer the client’s questions accurately and quickly. Reference to attorney is done electronically by means of software that has been created to specifically serve this aim. The software helps the employees of the customer service centres to distribute the work load between the cooperating attorneys evenly.

As a result of on-line connection to the tax authorities, it is possible to map the scope of the Legal Aid System more precisely than in the past and to gain a better insight into the socio-economic characteristics of those asking for help from this system.

In the Netherlands legal aid services are intertwined with mediation and effective help to migrants. Attorneys have an obligation to get audited and reviewed by the Dutch Foundation *Viadictie*³⁴ and participate in specific training courses in order to ensure their expertise and adequate experience.

With respect to asylum law procedures, legislative work closely relates to international protection. It is of fundamental importance for legal aid to be accessible and to assist asylum seekers in the decision-making process and correctly identify the needs of the person requiring protection. In the Netherlands, the right to legal aid ensured for asylum seekers may

³³ See: <http://advocare.home.xs4all.nl/folder47.htm> (downloaded on 30 April 2012)

³⁴ <http://www.viadictie.nl/en/> (downloaded on 30 April, 2012); <http://www.rvr.org/binaries/about-rvr/legal-aid-in-the-netherlands-2011-05-23-ilag.pdf> (downloaded on 30 April 2012) also see: <http://www.viadictie.nl/data/downloadables/1/4/kwaliteitsbrochure-eng.pdf> (downloaded on 30 April 2012)

not be the subject of an eligibility assessment. Asylum seekers must be provided information in due time in the language they understand as to how an attorney is chosen for them and how they can contact that attorney. The conditions of appointing legal representatives may not restrict efficient access to justice.³⁵ On each level of the asylum procedure legal aid must be ensured to asylum seekers with limited financial means since the right to legal assistance and representation is a fundamental element of lawful and efficient asylum procedure.³⁶ Translation and interpretation services are to be made available for free and automatically in the whole application process for asylum.³⁷ States are to maintain legal aid clinics within the detention institutions. The aim of such clinics is to grant general legal assistance to every detained person. In the event further legal representation is needed by people, legal assistants may represent asylum seekers.

4) Recommendations on developing the Hungarian 'legal aid' system with a view to the Dutch model and my own observations

Of the conclusions drawn with a view to the Hungarian and Dutch 'legal aid' systems that I offer for consideration, I would like to highlight the following ones.

Within the Dutch legal aid system, we can notice that mediation is attached to civil and other branches of law. In my opinion, by modifying the competences of judicial services belonging to regional government offices and defining the rules of competence differently, we could improve on the efficiency of the system's operation. I could imagine this as follows; in the event criminal mediation was shifted from the field of mediation under parole officer services to victim support targeted at the aggrieved party – rather than the offender or perpetrator – and the institution of public defender was to be connected to victim support, more efficient operation could be realised.

With respect to legal aid operations I would consider the introduction of civil mediation as a feasible choice by which court procedures could be funnelled in the direction of or replaced by alternative solutions. With reference to professional competences, I have

³⁵ See. B. Leimsidor, 'Ten years after Tampere (1999-2009). Coordinating and harmonizing European asylum policy: is it possible, or desirable?' <http://oppenheimer.mcgill.ca/Ten-years-after-Tampere-1999-2009?lang=en>.

³⁶ See:

http://www.ilagnet.org/jscripsts/tiny_mce/plugins/filemanager/files/Helsinki_2011/session_papers/Session_9_Paper_1_-_Mies_Westerveld.pdf, Pieter Boeles, Fair Immigration Proceedings in Europe, Kluwer Law International, 1997., F. G. Jacobs, R. C. A. White and C. Ovey, The European Convention on Human Rights, Oxford University Press, 2010 (fifth edition).

³⁷ European Council on Refugees and Exiles, *ECRE/ELENA Survey on Legal Aid for Asylum Seekers in Europe*, October 2010, available at: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/4d243cb42.html> [downloaded on 01 May 2012] and also see: Tanulmány a menedékkérőknek nyújtott jogsegélyről Európában, October 2010, pp. 160-162, own translation and processing of material

already mentioned the separation of criminal mediation from the parole services, and consequently, I would find it more logical also to separate criminal mediation cases depending on their involvement with minors or majors within the area of victim support.

I find attaching the institute of public defender to an independent organisation of major significance while defining it as a separate chapter in the budget. As a possibility interpreted as part of the legal aid system, I would imagine a targeted appropriation open from the top: a legal assistance system in the real sense of the word by ensuring representation by attorney as part of legal aid, as an institution independent of justice and the investigative bodies.

The Dutch practice of law with the one-stop administration system may serve as an exemplary model since the data and information provided by clients could become easier to track, verify and grasp. By means of the government windows and cooperation with the public welfare departments of municipalities, in line with the district system, I would give priority to legal aid related administrative processes that are closer to clients' places of residence and work.

I would suggest adopting an interactive and online application similar to the Dutch example also in Hungary considering that the development of the information society does not stop and a similar application could be designed by developing the website www.magyarorszag.hu further.

I would also suggest with respect to the Hungarian legal system that the opportunity to assert rights be made available to citizens even as a state competence depending on material conditions.

The 'quality assurance' of attorneys rendering legal assistance is a salient feature of the Dutch system that could serve as an example for our own system of legal assistants. I would advise having the attorneys audited and re-audited as well as the introduction of client satisfaction surveys related to the requirement for services that can be followed up.

In order to compensate for the burden on the Hungarian administrators involved in legal aid, victim support and criminal mediation, even if it could not be eased because of the extent of the tasks, the introduction of recreational possibilities could make the burden easier to carry.

In the following, I would like to emphasise some points regarding legal aid.

The Dutch legal assistance is built on two levels, on the one hand, on customer services providing basic services of up to one hour of advice. In practice, Hungarian

administration often yields a much higher number of hours in the case of frequent clients. Therefore I would recommend the maximisation of the administrative period. In the event the client's problem cannot be resolved within the given period of time, I would recommend adopting the Dutch model of secondary services involving the attorney system.

As opposed to the Hungarian system, a part of the costs of Dutch legal assistance is born by the client. I would also recommend this to be introduced in Hungary with a symbolic amount of fee to motivate clients to think over their cases and prevent frivolous procedures and uncontrolled claims. I would definitely condition the assistance in finding an attorney and the provisions of attorney's services upon a minimal amount of cost to be borne by the client.

With respect to the income and property status of the client, I would consider linking the system to the tax authority's as a fundamental requirement also in Hungary.

After the specific investigation is made, and in the event the case requires assistance from an expert or an attorney, the client accepts intermediation in his case, specialism, the distance between the client and the place of administration and the number of cases processed by the expert should be assigned special weights.

I believe that access to public administration via a website and a call centre could also be granted priority in Hungary. In the Netherlands it is also frequent that people take up legal assistant's positions. In the scope of the current transformation of the higher education in Hungary, I could imagine starting specific legal assistants' training: to launch new training courses in cooperation with universities and colleges or integrate this aim in the syllabi of already existing courses e.g. in the framework of the public services major, and modify the requirements for taking up specific positions accordingly.

Should legal services be made available with longer opening hours, similarly to government windows, access by phone or by email be guaranteed by working in several shifts, the cases could be distributed more evenly on a national level too. The above-mentioned software could ensure online access to legal services and legal documents for clients to gain information. In my opinion, by expanding the scope of available information, it would become possible for certain types of clients to find individual solutions for their problems. At the moment, in Hungary, the selected legal counsel gets the resolution authorising him or her to act in the matter on paper. This resolution on authorisation could also be sent out electronically in a cost-efficient way and quick information exchange could be served by verified electronic signatures in the case of clients with online access.

As soon as the interactive applications on the website become available also in Hungary, in cooperation with universities, certain 'routes' could be designed and developed,

‘going down’ which users could resolve their conflicts themselves and, should the software fail to find a solution, it would suggest to the client visiting the customer service centre. Setting ethical codes and standards for the recommended practices for attorneys acting in given matters would also be important as well as the introduction of the already mentioned audit obligation. I would furthermore recommend setting the obligation in Hungarian legal practice for those providing legal assistance to follow specific training courses in order to gain expertise and experience as defined by the Dutch asylum and immigration law.

In the Netherlands, attorneys’ and mediators’ fees are paid for a fixed number of hours for each type of case; with respect to Hungarian out-of-court procedures I would suggest payment be based on a fixed number of hours for consideration too.

In my opinion, in litigation, the system governing the payment of attorneys’ fees, despite the currently low hourly rates, could be well applicable in the future too provided the rates are set to higher levels.

Having summarised access to the legal aspects of judicial services, I would highlight the following points.

The aim of access to justice, or of the effective assertion of right, in the actual sense of the word, is the following: to ensure the proper assertion of claims for every person in need. Its function is to provide assistance of the right extent to those in need. Proper professional assistance can only be ensured if rationalisation – stricter control over the client, continuous communication between the attorney and the office, the faster payment fees of a more considerable level – can be achieved. The opportunities to levy sanctions would be indispensable with respect to clients forgetting or losing interest in their cases or those abruptly turning to ‘high flyer’ attorneys and leaving the system of legal assistants (review, repayment, determent, costs bearing or penalty).

The efficiency of law and efficient access to justice also depends on fundamental legal conditions, on optimum legislature, the efficiency of the dispensation of justice and the priority of legal awareness.³⁸ Since

³⁸ Visegrády Antal, *Jog-és Állambölcsélet*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2002., p. 180.

“Duty! Thou sublime and mighty name that dost embrace nothing charming or insinuating, but requirest submission, and yet seekest not to move the will by threatening aught that would arouse natural aversion or terror, but merely holdest forth a law...”

/Kant, Immanuel/

Summary

The thesis is focussed on the examination of the various alternatives of access to justice in terms of fundamental rights and the sociology of law, or more specifically, on investigating the institutional aspects of access to justice, the alternative dispute resolution mechanisms and their empirical approach in Hungary and the Netherlands. In my primary research I was intent on measuring the level of activity shown in various legal and alternative legal areas and, in the light of the collected opinions and the criticism developed by myself, on mapping potential developmental opportunities. The choice of topic and my motivation demanded the application of a secondary methodology which was further bolstered by studying and processing domestic and international technical literature. I approached the topic deductively and, having familiarised myself with various secondary sources, proposed hypotheses that I subsequently confirmed by empirical primary research.

When doing qualitative and quantitative research, I drew conclusions, summarised the scientific findings by matching them against my hypotheses, then proceeded to make recommendations and resolve the shortcomings of the given fields. As part of my secondary research I primarily started out from the structure of the Dutch legal system in terms of access to justice, where 'legal aid' includes legal assistance, victim support, mediation and specific legal aid provided to migrants. In Hungary many, however, separate institutions are available for the public seeking legal aid, ranging from state-run to not for profit institutions. Due to the limitation on size, I could not go into the detailed analysis of the institutions I attached importance to and covered in my primary research as those operating as joint alternatives such as the system of the ombudsman and the fields related to labour law, trade unions, municipalities, the police, arbitration proceedings and civil mediation as part of the secondary research.

Nevertheless I aimed to describe the services of legal institutions that are targeted at efficiency, expediency and the cheaper assertion of rights by operating for free, on an advance or according to market mechanisms and providing the protection of rights within a wide scope.

I followed the project method as the basis for my bilateral comparative legal analysis. With the help of this, I did not only describe my findings but also tried to identify and highlight the shortcomings, the initial unjustified separateness as well as the often long-dragging proceedings and individual legal cases. I found that it would be worthwhile to supplement the quantitative research performed in the investigated area with qualitative research findings,

which meant that I involved subjects having technical literacy in the investigated area as well as theoretical and practical experts in my research in order to grasp the essential relationships by subjecting these subjects to in-depth interviews.

I consider access to justice a channel that should serve efficient information flow and as such may also have a preventive effect, could eliminate the general aversion to and rejection of law. I am convinced that the concept of 'the legal channel' could be embedded in public awareness by communication, training and cooperation between the bodies creating and implementing laws, respectively.

My work has an interdisciplinary character having recognised the obvious that law may not exist in itself, and its relations to other disciplines are indispensable. Therefore I processed the information in this area by fact finding and comparative research.

In summary, I complemented both secondary and primary research by descriptive-analytical components, and this was further supplemented by a critical approach not concealing the *de lege ferenda* recommendations to the codifier.

By clarifying the concepts, sketching the fundamental issues, relying on the final conclusions of interdisciplinary dogmatism, performing statistical data processing and comparative analyses, I depicted the legal background of the domestic society. Often alternative tools shall also be drawn upon when solving legal problems for their complexity, since the limit lying on the periphery of the constitutional state often allows for an approach which, being inductive, may lead to a friendly codification approach having not only a theoretical presentation but a practice-oriented research methodology too.

Hence I believe that the expert, 'humane' and helpful public and civil assistants that are highly well-versed in law can ensure that people should not be left alone with their legal problems, since the efficiency of law is also inherently dependent upon fundamental legal conditions, such as the priority attached to optimum codification, the efficiency of the dispensation of justice and the level of legal awareness.

Zusammenfassung/Resume

Das Thema der Studie ist die grundrechtliche, bzw. rechtsoziologische Untersuchung der einzelnen Alternativen des Erlangens des Rechtes, genauer das Erschließen des Zugriffs zur Rechtsprechung und der institutionellen Aspekten bzw. des empirischen Angehens der alternativen Konfliktlösung-Mechanismen in Ungarn und in Holland.

In meiner primären Forschung habe ich angestrebt, den Maß der Aktivität in die Richtung der einzelnen rechtlichen, bzw. alternativrechtlichen Gebiete zu messen, weiterhin wollte ich aufgrund der Meinungen und meiner Kritik potentielle Entwicklungsmöglichkeiten zeigen.

Das Thema und meine Motivation widerspiegeln mit Überblick und Verarbeitung heimischer und internationalen Fachliteratur sekundäre Forschungsmethode.

Ich habe das Thema deduktiv angegangen und nach dem Studieren der einzelnen sekundären Quellen habe ich Hypothesen aufgestellt, die ich später mit empirischer primärer Forschung untermauert habe.

Auf qualitativer und quantitativer Ebene forschend habe ich Schlußfolgerungen gezogen, ich habe die wissenschaftlichen Ergebnisse - mit meinen Hypothesen verglichen – summiert, dann habe ich danach gestrebt, Vorschläge zu geben und Mängel auf fraglichen Gebieten möglichst aufzulösen.

In meiner sekundären Forschung bin ich vor allem aus dem strukturellen Aufbau des Zuganges zum Recht im holländischen Rechtssystem ausgegangen, wo das sog. „legal aid“ die rechtliche Hilfeleistung, die Opferhilfe, bzw. die Mediation und die Rechtliche Hilfeleistung für Migranten auch umfasst.

In Ungarn stehen für das sog. „Rechtwege suchende Publikum“ zahlreiche, mit der rechtlichen Hilfeleistung zusammenhängende, aber zergliederte Institutionen zur Verfügung – vom staatlichen Gebiet bis zur Privatsphäre.

Da der Umfang der Studie eingeschränkt war, musste ich einsehen, dass es zur ausführlichen Analyse der von mir für wichtig gehaltenen und in meiner primären Forschung als Alternative funktionierenden Institutionen wie der Ombudsmann, bzw. die Gebiete, die die Arbeitsrecht, Gewerkschaften, Selbstverwaltung, Polizei, das gewählte Gericht bzw. die bürgerliche Mediation betreffen, in der sekundären Forschung nicht mehr kommen kann.

Dennoch habe ich versucht, die Leistungen der rechtlichen Institutionen zu erschließen, die kostenlos und preventiv funktionieren und die Effektivität, die Schnelligkeit und die billigeren Dienstleistungen verwirklichen, oder die mit Marktmechanismus funktionieren und Rechtsschutz im breiten Kreis sichern.

In meiner Forschung habe ich als Grundlage der vergleichenden rechtlichen Analyse die „Projekt-Methode“ verwendet.

Mit derer Hilfe habe ich die von mir erforschten Ergebnisse nicht nur mit abschreibendem Charakter angedeutet, sondern ich wollte die Mängel, die unbegründete Zergliederung, bzw. die oft zu lange dauernden Verfahren und die einzelnen Rechtsfälle auch erschließen und offensichtlich machen.

Ich war der Meinung, dass es sinnreich ist, die quantitative Forschung auf dem Untersuchungsgebiet auch mit qualitativen Forschungsergebnissen zu ergänzen, deswegen habe ich auf dem Untersuchungsgebiet arbeitende, über Fachkenntnisse verfügende theoretische und praktische Fachleute in meine Forschung mit Tiefinterviews einbezogen, um die wesentlichen Zusammenhänge zu fassen.

Das Erlangen des Rechte halte ich für einen solchen Kanal, der dem effektiven Informationszufluss dienen sollte, so kann es auch eine preventive Wirkung haben und die allgemeine Aversion und Ablehnung im Zusammenhang mit dem Recht abbauen.

Der Einbau dieses „rechtliche Kanals“ in das Gemeinwissen ist meiner Meinung nach mit Kommunikation, Unterricht und mit der Zusammenarbeit der rechtschaffenden und rechtverwendenden Organe zu sichern.

Meine Studie ist interdisziplinär, die Evidenz erkennend, nach der das Recht in sich nicht existieren kann, sein Kontakt mit anderen Disziplinen unentbehrlich ist.

So habe ich auf diesem Gebiet die Informationen mit Tatsachenerschließung und mit vergleichender Forschungsmethode verarbeitet.

Zusammenfassend: sowohl die sekundäre als auch die primäre Forschungsmethode habe ich mit abschreibenden-analysierenden Elementen verbunden, dazu kritische Sichtweise assoziiert mit de lege ferenda Vorschlägen für die Gesetzgeber.

Mit dem Klären der Begriffe, mit dem Skizzieren von Grundfragen, mit den Schlussfolgerungen der interdisziplinären Dogmatik, mit statistischer Datenverarbeitung und komparativer Analyse habe ich den rechtlichen Hintergrund der ungarischen Gesellschaft erschlossen.

Bei der Lösung rechtlicher Probleme müssen oft wegen ihrer Komplexität auch alternative Mittel verwendet werden, der „limes“ am Rande des Rechtsstaates sichert ja oft einen solchen Zugang, der neben der induktiven und theoretischen Vorstellung mit praxisorientierter Untersuchungsmethode zu einem freundlichen Zugang der Rechtsverwendenden führt.

So hoffe ich darauf, dass gerechte, „menschliche“, hilfsbereite, dennoch „im Recht bewanderte“ staatliche und zivile Helfer sichern können, dass die Menschen mit ihren

rechtlichen Problemen nicht allein bleiben, die Effektivität des Rechtes hängt ja auch von grundsätzlichen rechtlichen Bedingungen ab: von der optimalen Rechtsschaffung, von der Effektivität der Rechtsverwendung, bzw. von der Priorität des Niveaus des Rechtbewusstseins.

IV. Author's publications on the subject of the dissertation

- *A gazdasági mediációról.* Gazdaság és Jog 2012. 20: (5), pp. 11-16. (2012)
- *A fogyasztói jogérvényesítés és a fogyasztóvédelem extrajudiciális eszközei.* In ÁDÁM Antal (ed.): PhD tanulmánykötet, PTE-ÁJK Doktori Iskola, 2011
- *A jogi segítségnyújtás nemzetközi és magyar gyökerei, a jelen kihívásai.* In ÁDÁM Antal (ed.): PhD Tanulmányok 8. Pécs, PTE ÁJK Doktori Iskolája, 2009. pp. 513-560.
- *A gazdasági mediációról és a magyar választottbíráskodást érintő változásokról.* In BENCSIK András, FÜLÖP Péter (szerk.): Jogász Doktoranduszok I. Pécsi Találkozója – Tanulmánykötet Pécs, PTE ÁJK Doktori Iskolája, 2011. pp.185-190.
- *Jogi Útkeresés: a joghoz jutás elméleti lehetőségei és gyakorlati példái. (The legal labyrinth: theoretical possibilities and practical examples/ Finding the legal way: theoretical possibilities and practical examples)* forthcoming (In BGF Tudományos Évkönyv)
- *Az alternatív konfliktuskezelés művészete: a mediáció történetének bemutatása, alkalmazás a büntetőjog vetületében.* In JUNGI Eszter (ed.): Büntető Tanulmányok XII., MTA Veszprémi Területi Bizottság, 2011. pp. 239-297.
- *Romani Cris és a roma kultúra tradicionális konfliktusmegoldása.* In JUNGI Eszter (ed.): Büntető Tanulmányok XIII., MTA Veszprémi Területi Bizottság, 2012. pp. 159-181.
- *A bűnmegelőzés és az áldozatsegítés szerepéről, tradicionális szemlélet és aktualitások a hatályos jogszabályi változások tükrében* (co-author: Novákné Lang Szabina). In JUNGI Eszter (ed.): Büntető Tanulmányok XIII., MTA Veszprémi Területi Bizottság, 2012. pp. 135-158.
- *A jogi segítségnyújtás nemzetközi kötelezettségeink rendszerében, a magyarországi jogi segítségnyújtás rendszerének kialakítása, a jövő a társadalmi és politikai változások tükrében. Legal aid as part of our international obligations; establishing a framework to provide legal aid in Hungary; the future in the light of social and political changes.* In MAJOROS Pál (ed.): BGF 2010 Tudományos Évkönyv, Merre Tovább? Gazdaság és Társadalom, realitás és esély Unió-BGF-Finance, pp. 309-349. (won BGF Academic Award in 2011)
- *Mediáció a gazdasági életben.* In KARLOVITZ János Tibor (ed.): *Ekonomické štúdie - teória a prax konferencia: Gazdasági tanulmányok - elmélet és gyakorlat konferencia.* Komárno, Szlovákia, International Research Institute s.r.o. 2013., pp. 83-89.
- *Az új típusú menedékjogi eljárás összefoglalása, a jogi támogatás rendszerének szemléltetése the Netherlands példáján keresztül.* In BENYÓ Marianna, CSEJTEI István, HIDASI Judit, LAKATOS-BÁLDY Zsuzsanna, NYÁRÁDY Gáborné, NYUSZTAY László (ed.), PÓLYI Csaba, SZEKERES Diána, SZILÁGYI Judit, VÁNDOR János: *Tanulmányok a Nemzetközi Migráció Köréből.* Budapest, Perfekt Kiadó, 2011. pp. 146-172.
- *A jogi segítségnyújtás, mint nemzetközi kötelezettség.* In RADVÁNYI Tamás (ed.): *Pénz és Társadalom: A Pénzügyi és Számviteli Kar tudományos műhelyéből.* 2010. Budapest, Unió-BGF-Finance, pp. 127-137.
- *Legal aid as part of our international obligations.* ZADRAVECZ Zsófia (ed.): Spring Wind 2011, Tavasz szél 2011., 2011. pp. 391-397. (ISBN:978-615-5001-33-8)

V. Literature used for the thesis

- A helyreállító justice jogi szabályozása és gyakorlata néhány európai országban*, AGIS 171, Család, Gyermekek, Ifjúság könyvek Budapest, 2008
- ANDORKA** Rudolf: *Bevezetés a szociológiába*. Budapest, 1995
- ANKA** Tibor – **BÓKA** Judit: *Mediáció, egyeztetés, választott bírászkodás*. Közjegyzők Közlönye, 2000/7-8
- BABBIE** Earl: *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Hatodik, átdolgozott kiadás, Balassi kiadó Budapest, 2008
- BADÓ** – **LOSS H. SZILÁGYI** – **ZOMBOR**: *Bevezetés a jogszociológiába*. Miskolc, Bíbor Kiadó 2000
- BALOGH** Lídia – **KÁDÁR** András Kristóf – **MAJTÉNYI** Balázs – **PAP** András László: *Antidiszkriminációs és esélyegyenlőségi alapismeretek*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2010
- BARABÁS A.** Tünde: *Börtön helyett egyezés? Mediáció és más alternatív szankciók Európában*. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti kiadó Kft., Budapest, 2004
- BARCY** Magdolna – **SZAMOS** Erzsébet: „*MEDIARE NECESSE EST*” *A mediáció technikai és társadalmi alkalmazása*. ANIMULA Kiadó, Budapest, 2002
- BÁRD** Károly: *Igazság, igazságosság és tisztességes eljárás*. Fundamentum, 2004/1
- FENYVESI** Csaba: *A védőügyvéd. A védő büntetőeljárás szerepéről és jogállásáról*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2002
- KECSKÉS** László – **LOMNICZI** Zoltán – **MACZONKAI** Mihály: *Az Európai Közösségek Bírósága*. Budapest, HVG-Orac, 2001
- KENGYEL** Miklós: *A polgári bírászkodás hétköznapijai*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1990
- KENGYEL** Miklós: *Magyar Polgári Eljárásjog*. Tenth, revised edition, Osiris Kiadó, Budapest, 2010
- KENGYEL** Miklós: *A polgári eljárásjog az ezredfordulón*. Magyar Jog, 2000. Vol. 47. Issue 12.
- KIRÁLY** Lilla: *A polgári jogvitákban a jogi segítségnyújtás nemzetközi, történeti áttekintése, rendszere, hatályos magyar szabályozása és perspektívái*. MJ 2004/8
- KIRÁLY** Lilla: *Jogi segítségnyújtás a polgári jogvitákban*. In KENGYEL Miklós (ed.): 50 éves a Polgári Perrendtartás, Pécs, Dialóg Campus, 2003
- KONDOROSI** Ferenc: *Bölcsőtől a csadorig. Az emberi rights védelmének új kérdései*. Emberi Jogok Magyar Központja Közalapítvány, Budapest, 2011
- OSZTOVITS** András (szerk.) *Az European Unionról és az European Union Működéséről szóló szerződések magyarázata I*. Complex Kiadó, Budapest 2011
- PETRÉTEI** József: *Az alkotmányos demokrácia alapintézményei*. Dialóg-Campus, Pécs, 2009
- PETRÉTEI** József: *The exercise of justice versus justice*. In: Jog – értékek – erkölcs, Emberi Rights Magyar Központi Közalapítvány, Budapest, 2006
- POKOL** Béla: *A jog elkerülésének útjai*. (Mediáció, egyezségkötés), Jogelméleti Szemle, 2002/1
- VISEGRÁDY** Antal: *Jog-és állambölcsület*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2002
- Access to Justice: Human Rights Abuses Involving Corporations – The Netherlands. A Project of the International Commission of Jurists**. ISBN: 978-92-9037-146-3, International Commission of Jurists, Geneva, 2010, VIII. to Justice: Human Rights Abuses Involving Corporations, pp. 1-43.
- BARENDRECHT J.M., KAMMINGA Y.P. & VERDONSCHOT J.H.**: *"Priorities for the Justice System: Responding to the Most Urgent Legal Problems of Individuals"* Social Science Research Network, February 2008. , *TISCO Working Paper No. 001/2008 Tilburg*

University Legal Studies Working Paper No. 002/2008 TILEC Discussion Paper No. 2008-011

BARENDRECHT J.M., MULDER J.W. & GIESEN I.: *How to Measure the Price and Quality of Access to Justice?* Tilburg, Tilburg University, Social Science Research Network, November 2006. (reference: <http://www.tilburguniversity.edu/research/institutes-and-research-groups/tisco/research/projects/access/papers/06-11.pdf>)

BESSELINK, Leonard: “*Internationaal Recht en Nationaal Recht*” [*International Law and National Law*] In **HORBACH, Nathalie-, LEFEBER, René and RIBBELINK, Olivier** (red): *Handboek Internationaal Recht*. TMC Asser Press – The Hague, 2007, pp. 47-80 [Handbook International Law]

BESSELINK, Leonard: “*Voetangels en klemmen: de horizontale werking van burger- en politieke rechten*” In: **FLINTERMAN, Cees en GENUGTEN, Willem van** (eds): *Niet-statelijke actoren en de rechten van de mens; gevestigde waarden, nieuwe wegen. Boom Juridische uitgevers* – Den Haag, 2003, pp. 3-18 THE NETHERLANDS 49

BLANKENBURG, Erhard: *The Lawyers' Lobby and the Welfare State: The Political Economy of Legal Aid*. 1999. In **REGAN, Francis – PATERSON, Alan – GORIELY, Tamara – FLEMING, Don** (Eds.): *The Transformation of Legal Aid. Comparative and Historical Studies*.

BLANKENBURG – GOTTWALD – STREMPPEL (Hrsg.): *Alternativen in Ziviljustiz*. Bundesanzeiger. Bonn, 1982

CALABRESI: *Access to Justice and Substantive Law Reform: Legal Aid for the Lower Middle Class*, in *ACCESS TO JUSTICE: EMERGING ISSUES AND PERSPECTIVES* 169 (Alpen aan den Rijn/Milan, Sijthoff and Noordhoff/Giuffe, Vol. III. of the Florence Access-to-Justice Project Series, M. **CAPPELLETTI** & **B. GARTH** eds., 1979)

CAPPELLETTI & GARTH: *Access to Justice: The Worldwide Movement to Make Rights Effective: A General Report*, in *Access to justice*. Volume I.

CAPPELLETTI, Mauro: *Access to Justice as a Theoretical Approach to Law and Practical Programme for Reform*. South African Law Journal, 1992/1.

CAPPELLETTI, Mauro – GARTH, Bryant: *Access to Justice as a Focus of Research*. Windsor Yearbook of Access to Justice. Vol. 1, 1981. IX–XXV. **CAPPELLETTI, Mauro** 1976: *Access to Justice*. Comparative General Report, III. Zugang zum Recht, RabelsZ40, 1976.

GRAMATIKOV M. A.: “*Methodological Challenges in Measuring Cost and Quality of Access to Justice*”, Social Sciences Research Network, Octobre 2007., *Tilburg University Legal Studies Working Paper No. 005/2008 TISCO Working Paper Series on Civil Law and Conflict Resolution Systems No. 002/2008*

GRAMATIKOV, M., BARENDRECHT, M. AND VERDONSCHOT, J. H.: *Measuring the Costs and Quality of Paths to Justice: Contours of a Methodology*, 2008. , *TISCO Working Paper Series on Civil Law and Conflict Resolution Systems No. 004/2008 Tilburg University Legal Studies Working Paper No. 009/2008*

GRAMATIKOV, M., KLAMING, L.: “*Justice as Experienced by the User: A Study of the Costs and Quality of a Path to Justice in The Netherlands*.” 2008., *Tilburg University Legal Studies Working Paper No. 004/2009*

GRAMATIKOV, M.: *A Framework for Measuring the Costs of Paths to Justice*. October 2008. , *The Journal Jurisprudence, Vol. 2, p. 111, February 2009* , *TISCO Working Paper Series on Civil Law and Conflict Resolution Systems No. 006/2008*

CAPPELLETTI, M. & WEISNER, J. eds.: *The Florence Access-to-Justice Project, Volumes I-IV*. Alpen aan den Rijn/Milan, Sijthoff and Noordhoff/Giuffe, 1978-1979.

VAN ZEELAND, C.M.C. and BARENDRECHT, J.M.: *Donner verbiedt proef no cure no pay advocaten “Legal Aid Systems Compared: A*

Comparative Research into Three Legal Aid Systems” Centre for Liability Law Tilburg University (December, 2003) available at <http://www.tilburguniversity.nl/faculties/law/research/tisco/publications/reports/legal-aid-systems.pdf>